

חֲרִיץ מְשַׁחַת

מבחר מהשירה הלירית היוונית
במאה השישית לפנה"ס

בחר, תירגם מיוונית עתיקה
והוסיף מבוא והערות:
שמעון בוזגלו

תוכן העניינים

מבוא 9

סְטֵסֶיכוּרוֹס:

- גְּרִיוֹנָאִים 23
- הֶלְנָה 37
- פְּלִינוּיִדְיָה 41
- אַרְיֶפִּילָה 43
- תְּבָאִים 45
- ביזת טרויה 49
- החזרות הביתה 53
- אוֹרְסֵטִיאָה 55
- שני פרגמנטים 62

אַיִבִּיקוֹס 65

סִימוֹנִידֶס 71

קֶסְנוֹפֶאֶס 77

הִיפּוֹנֶקס 101

מבוא

ב-2006 פירסמתי את הספר 'שד לילה שחור', שהכיל מבחר מקיף מהשירה הלירית היוונית מראשיתה ועד סוף המאה השביעית לפנה"ס; ב-2009 התפרסם התרגום שלי לכל שירי ספֶפֶוֹ, שחיה במעבר בין המאה השביעית למאה השישית לפנה"ס; ב-2015 ראה אור תרגומי לשירי אֶנְקֶאָוֶן, שפעל במחצית השנייה של המאה השישית לפנה"ס,¹ ועכשיו – "ספר ההמשך", 'חֶרִיץ מְשֻׁחָת': מבחר מתוך השירה הלירית היוונית במאה השישית לפנה"ס.

פרט לכך שהמשוררים המיוצגים כאן פעלו (כלומר, יצרו) בעיקר במאה השישית לפנה"ס, לא ידוע כמעט שום פרט ודאי על חייהם האישיים או מתי הם נולדו ומתי מתו. הם חיו ברחבי העולם היווני, מהחוף המערבי של טורקיה המודרנית עד סיציליה.² איש מהם לא נולד בחבל הארץ שנקרא בימינו יוון, ואילו הייתם שואלים אותם אם הם יוונים, הם היו מסתכלים עליכם כנראה באותו מבט שהייתם מחזירים למישהו שהיה שואל אתכם אם אתם אסיאתים. מבחינתם הם היו בראש ובראשונה בני הפּוֹלִיס (מדינה) שלהם; ו"העולם היווני", בזכות השפה המשותפת, היה מרחב שאיפשר להם כמשוררים להתפרנס ממנו. לפעמים.³ אין טעם לחפש מכנה משותף ביניהם רק מפני שהם פעלו במקרה באותה מאה. הם שונים זה מזה באיכות וכמעט בכל עניין אחר. אפילו היוונית שלהם לא אחידה, וכל אחד מהם יצר בניב

1. ראו 'רשימת ספרים נבחרים'.

2. לרקע היסטורי על התקופה האמורה ראו ספרו של משה עמית, 'תולדות יוון הקלאסית', מאגנס 1985, בעיקר פרקים ב-ד.

3. "הדת היוונית" – אם לא פשטני מדי להשתמש במונח כל כך כללי לתיאור המגוון העצום ביוון העתיקה של דרכי ההתייחסות אל העולם המטאפיזי – היתה כנראה גורם הרבה פחות מלכד מהשפה.

(דיאלקט) המקומי שלו,¹ שהיה מורכב לפעמים מכמה ניבים.² נדמה לי שגם אין טעם לערוך השוואה בינם לבין משוררי המאה השביעית, ולו רק מפני שהשוואה כזאת מאלצת אותנו מראש להמציא, יותר מאשר למצוא, הבדלים.³ מוטב אם כן להציג בכמה מילים כל משורר, וכך עשיתי. עם זאת, במאה השישית ניכרת התרחקות בולטת מהשפה האפית, שחילחלה כמעט לכל שירתם של המשוררים הליריים במאה השביעית.⁴ במקרה של

1. השוו, למשל, בין הערבית המרוקאית לערבית הפלסטינית (שגם בתוכה יש דיאלקטים שונים). הפער כל כך גדול עד שאין כמעט סיכוי להבין זה את זה. למזלה של השפה הערבית יש לה הערבית הספרותית - הלינגואה פרנקה של דוברי הערבית. אין לינגואה פרנקה כזאת בשפה היוונית בתקופה הנידונה.
2. אבל בעולם היווני התקיימו, לפחות בין המאה השמינית למאה השישית לפנה"ס, שלוש מסורות שיריות מובחנות עם ניב ספציפי לכל אחת מהן. כל מסורת כזאת רווחה באזורים שבהם דיברו בניב הספציפי (או משהו דומה לו), וכל אחת עם הצורות המטריות האינדיבידואליות שלה. היתה המסורת האיונית, שייצגו אותה המשוררים האפיים, האלגיים והיאמביים; המסורת האַיִלִית שיוצגה בבלעדיות על ידי שני המשוררים בני לסבוס, ספפו ואלקיוס; והמסורת הדורית שרווחה בחצי האי הפלופונסי ובדרום איטליה וסיציליה.
3. מתוך האמונה התפלה העיקשת שהזמן נע בצורה ליניארית וגורר אחריו התקדמות או התפתחות ליניארית בשאר הממדים.
4. האפוסים של הסיודוס והומרוס (ביחד עם פרגמנטים קצרים מכמה אפוסים אחרים) הם הטקסטים היווניים הקדומים ביותר בכלל, לא רק בספרות (למעט שתיים-שלוש כתובות קצרצרות), שהגיעו לידינו אחרי שהיוונים אימצו את הכתב הפניקי בערך בתחילת המאה השמינית לפנה"ס. העובדה הזאת אינה הוכחה נחרצת שהשירה האפית קדמה לשירה הלירית. זהו עניין ארכיאולוגי מקרי בלבד. אפילו הצצה חטופה בשירת המזרח הקרוב והרחוק גם יחד מגלה ששני המדיומים האלה חיו זה לצד זה כבר מהאלף השלישי לפנה"ס. אם כי, למען האמת, כשחושבים על כך, סביר להניח שהשירה הלירית קדמה לשירה האפית - טבעי יותר, נדמה לי, לשיר במקלחת שיר בן שורות אחדות מאשר שיר בן 3,753 שורות. מכל מקום, הדוגמה המוקדמת ביותר לשירה לירית שהגיעה לידינו היא קטע בן שתי שורות משיר של אֶוֶמְלוֹס, שחי אולי בסוף המאה השמינית לפנה"ס, בזמנם של הסיודוס והומרוס (ראו בספר 'שד לילה שחור', עמ' 19-21). ועוד דבר, שאולי קצת חורג מענייננו בספר הזה. השפה בכל האפוסים האמורים די דומה, למעט ההבדלים

סְטֵיכֹרוֹס, השימוש שלו לפעמים באלמנטים מהשפה האפית או בציטוטים ממנה הוא כבר שימוש במכוון לקהל משכיל או לפחות לקהל שמודע לרמזים ולמשחקים הספרותיים של המשורר.

השירה בספר הזה היא, כאמור, לירית, לא השירה האפית עם ההקסמטר הדקטילי שלה.¹ אבל המונח "לירית" כאן רחב יותר מהרגיל, כי הוא מכיל גם שירה יאמבית (היפונקס) ושירה אֶלֶגִית (סימוֹנִידס וחלק משירי קֶסְנוֹפָנס). באופן כללי, שירה לירית היא שירה ששרים אותה בליווי "לירה", סוג של נבל קטן, אבל לפעמים גם בליווי כלי מיתר אחרים ואפילו בליווי אבוב (אולוס). שני הסוגים העיקריים של שירה לירית הם שירה כּוֹרֵלִית (שירת מקהלה), שבה המקהלה שרה ורוקדת בליווי פֶּלִי (סְטֵיכֹרוֹס, סימוֹנִידס), ושירה מוֹנֹדִית (שירת סולו), שבה המשורר שר ומלווה את עצמו עם כלי נגינה (אֵיפִיקוֹס). שירה יאמבית היתה שירה מדוקלמת (ושירה שנטתה להתרת רסן, השתלחות ובוטות מינית), לפעמים בליווי פֶּלִי. שירה אֶלֶגִית לוותה כנראה על ידי כלי נשיפה, ובמאה השישית לפנה"ס לא היה לה שום קשר להגדרה המאוחרת יותר לאֶלֶגִיה (כפי שאפשר למצוא למשל במילון אבן-שושן: "קִינָה, שִׁיר תוֹגָה, שִׁיר לִיִּי

הטבעיים בסגנון. מניין אם כן המסקנה של מתרגמים וקוראים רבים, שיש לתרגם את הטקסטים האלה בשפה גבוהה עד ארכאית? הרי באותה מידה אפשר להסיק מסקנה הפוכה – שהשפה בטקסטים האלה היא שפת יומיום. חיזוק לגישה השנייה אפשר לקבל מכך שהאפוסים האלה, לפחות בתקופת המחברים שלהם, לא נקראו קרוב לוודאי מהכתב. הטקסטים האלה דוקלמו *Prima vista* לקהל, שסביר להניח שלא הורכב ברובו מגדולי הבלשנים וחוקרי הלשון. הטקסט היה צריך לעבור בצורה חלקה (ובלי "פוס" להסברים ולהערות שוליים) לאוזני המאזינים, או, מוטב, לפה הפעור שלהם. במילים אחרות, אני מאמין שצריך לתרגם את הטקסטים האלה בשפה קרובה לזו שאני מדבר בה עכשיו איתכם.

1. השירה האפית היתה, כמובן, שירה עלילתית, והיא בוצעה בדקלום. גם השירה של סְטֵיכֹרוֹס עלילתית, אבל במשקלים ליריים, והיא בוצעה במתכונת של שירה כורלית – ראו בהמשך הדברים.

נוגה שְנוּשָׂאוֹ עַל פִּי הָרֵב זָכְרוֹן אֲשֶׁר אוֹ גְדֻלָּה שְׁחָלְפוֹ".¹ שירה אֶלְגִּית היא פשוט שירה במשקל שנקרא "צמד אֶלְגִּי"; כלומר, שורת הֶקְסָמֶטֶר שאחריה מופיעה שורת פֶּנְטֶמֶטֶר וחוזר חלילה.² מטבע הדברים, השירה המונודית היתה קאמרית, והתקיימה באירועים פרטיים או במסיבות, מה שנקרא בעת העתיקה "משתאות"; השירה הכורלית היתה כמובן פומבית יותר והתקיימה בחוץ, בפסטיבלים. השירה היאמבית והאלגית נעה בין הסלון הפרטי לבמה הציבורית, תלוי בהקשר ולפעמים גם באורך השיר.

המבחר המוגש כאן אישי לגמרי ומתמקד רק במשוררים ובשירים המושכים את ליבי – בעיקר בסֶטֶסִיכּוֹרוֹס ובהֶיפּוֹנֶקס הנפלאים, שתירגמתי כמעט כל בדל משירתם. מובאים כאן גם השרידים הראויים המעטים שנשארו משירתו של אֵיפִיקוֹס – משורר המזכיר בכתיבתו במידה קצת מעוררת חוסר נוחות את כתיבתו של אֶנְקֶאדון. סִימּוֹנִידֵס היה משורר מבוקש מאוד בזמנו, ולפי מה שנשאר משירתו, ניכר שהפופולריות שלו נבעה מאוזן קשובה מדי לטעם הקהל. מובאים כאן הקטעים שלא מאפיינים את כתיבתו. למשורר "הפילוסוף" קֶסְנוֹפָנֶס אין בדרך כלל מוטת כנפיים מרשימה, אבל תוכן שירתו מסקרן.

1. אבל האמת היא שכבר אצל אֹרִיפִידֵס ואריסטופנס במאה הבאה אנחנו מוצאים את המילה אלגיה במשמעות המוכרת לנו. הסיבה לכך נובעת כנראה מההרגל שהשתרש החל מהמאה החמישית לפנה"ס (או אפילו מסוף המאה השישית לפנה"ס) לכתוב אפיגרמים על המתים (אפיטפים) במשקל הצמד האלגי.

2. המוזיקליות של השפה היוונית, יחד עם הגמישות הפנטסטית שלה (ואולי גם בשל ריבוי הניבים), יצרו עושר אדיר של עשרות משקלים. אבל צריך להתייחס אל המשקלים האלה כאל פּרֵטִיטוּרָה מינימליסטית, כמו למשל פּרֵטִיטוּרָה מתקופת הברוק, שאין בה בדרך כלל סימנים דינמיים, ושהפרקים האיטיים בה הם רק שלד, שהגן אמור להלביש אותו ב'בשר'. הדברים האלה תקפים כמובן לטקסט היווני המקורי. לעברית, בוודאי העברית המודרנית, יש מוזיקה אחרת לגמרי, והניסיון לכפות את המוזיקה של השפה היוונית על העברית, כמו שנעשה הרבה פעמים, הוא אונס לאור היום.

במאה השישית פעלו כמובן הרבה יותר משוררים. חלקם ידועים לנו רק בשמם או בציטוטים על יצירתם, ולפעמים גם נשארו לנו כמה שורות משירתם. מכל מקום, מבין המשוררים המרכזיים בולטים כאן בהיעדרם אֶלְקִיּוֹס, בן זמנה של סַפְּפוֹ ובן האי שלה לְסַבּוֹס. אמנם יש לו כמה שורות טובות, אבל מדובר באיש שהיה עצבני כהוגן על הפוליטיקה המקומית במדינה שלו, מִיִּטִּילָנָה, ואיכשהו העצבנות הזאת מקומית מדי, ספציפית מדי, גם כשהוא גולש לפעמים לשיר על יין, אהבה, וכיו"ב. מהשירה של תְּאוּגֶגֶיס, משורר אֶלְגִי שפעל אולי באמצע המאה השישית לפנה"ס, נשארו קרוב ל-1,400 שורות – אולי יותר מכל מה שנשאר לנו משאר המשוררים כאן גם יחד. חבל. מדובר בטרחן בורגני דידקטי עם אופי של מטיף בלתי נלאה. בין ברד העצות הנבזיות שלו: להתרחק מהעניים ("הרעים" בשפתו) החצופים שדורשים זכויות, לזהות איפה מרוחה החמאה (ולעשות את זה "במתנות וביושר", מפלטם של המנוולים), וללקק לעשירים ("הטובים" בשפתו), שרוצים כמובן לשמור על הסדר הקיים. גם המדינאי סֹלוֹן, שפעל בתחילת המאה השישית לפנה"ס, השאיר לא מעט שורות קצרות ביחס לשאר,¹ אבל במקרה שלו יש בהן המון רצון טוב אם כי מעט כישרון.

שמו של הספר הוא פרגמנט 135b – במלואו! – מאת הִיפּוֹנֶקְס. את הטעמת השמות ביוונית סימנתי בעזרת קו מעל ההברה המתאימה. למשל, בשם אֶרוֹס ההטעמה היא בהברה הראשונה; בשם אֶתֶנָה ההטעמה היא בהברה השנייה, וכך הלאה. בקריאת השירים רצוי להקפיד על ההטעמות האלה, כי המוזיקה בתרגום קשובה אליהן. מספור השירים בספר הוא לפי המהדורה המדעית הרלוונטית לכל משורר.

1. לא מפתיע אותי שדווקא משירתם של תאוגניס וסולון נשארו הכי הרבה שורות במאה השישית לפנה"ס. משוררים בעת העתיקה (ולמען האמת, במידה מסוימת גם עד ימינו) נתפסו כסוג של מחנכים או מורי דרך. תמיד קל יותר לתת או לצטט עצות איך לחיות מאשר סתם כך לחיות.

סימנים בגוף הטקסט

[...] = מילה או מילים חסרות. אם הסימן מופיע בתחילת שיר ו/או בסופו, פירוש הדבר שהשיר מתחיל מספר שורות לא ידוע לפני כן ו/או נגמר מספר שורות לא ידוע אחרי כן.
[אבג] = השלמה בהתאם להצעות של חוקרים שונים.

- Budelmann, F. (ed.), *The Cambridge Companion to Greek Lyric*, Cambridge, 2009.
- Campbell, D.A., *Greek Lyric Poetry*, Bristol CP, 1982.
- Davis M. (ed.), *Poetarum Melicorum Graecorum Fragmenta: Alcman, Stesichorus, Ibycus*, Vol. 1, Oxford, 1991.
- Davis M. & Finglass P.J. (eds.), *Stesichorus: The Poems*, Oxford, 2014 (= STP).
- Degani, E., *Hipponactis Testimonia et Fragmenta*, Leipzig, 1991.
- Diels H. & Kranz W., *Die Fragmente der Vorsokratiker*, 6th ed., Berlin, 1952.
- Gerber, D.E., *Euterpe*, Amsterdam, 1970.
- Gerber, D.E. (ed.), *A Companion to the Greek Lyric Poets*, Leiden, 1997.
- Gerber, D.E. (ed. & tr.), *Greek Elegiac Poetry*, Harvard, 1999.
- Gerber, D.E. (ed. & tr.), *Greek Iambic Poetry*, Harvard, 1999.
- Hawkins, S., *Studies in the Language of Hipponax*, Hempen Verlag, 2012.
- Hutchinson, G.O., *Greek Lyric Poetry*, Oxford, 2001.
- Kirk G.S., Raven J.E., Schofield M., *The Presocratic Philosophers*, 2nd ed., Cambridge, 1983.
- Kivilo M., *Early Greek Poets' Lives: The Shaping of the Tradition*, Brill, 2010.
- Markovitch, M. (ed.), *Diogenes Laertii Vitae Philosophorum*, Vol. 1, Teubner, 1999.
- Page, D.L., *Poetae Melici Graeci*, Oxford, 1962.
- Scarpi P. (ed.), Grazia Ciani M. (tr.), *Apollodoro: I Miti Greci*, Fondazione Lorenzo Valla, 2005.

- West, M.L., *Ancient Greek Music*, Oxford, 1992.
- West, M.L. (ed. & tr.), *Greek Epic Fragments*, Harvard, 2003.
- West, M.L. (tr.), *Greek Lyric Poetry*, Oxford, 1994.
- West, M.L., *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati*, Vol. 1, 2nd ed., Oxford, 1989.
- West, M.L., *Iambi et elegi Graeci ante Alexandrum cantati*, Vol. 2, 2nd ed., Oxford, 1992.
- West, M.L., *Introduction to Greek Metre*, Oxford, 1987.
- Wright, M.R., *The Presocratics*, Bristol, 1985.

תרגומים מן השירה היוונית העתיקה

- בוזגלו שמעון, 'כאן שוכב: מבחר אפיטפים מיוון העתיקה', אבן חושן, 2015.
- בוזגלו שמעון, "'מישהי, אני אומרת, תזכור אותנו": שירי ספפו', אבן חושן, 2009.
- בוזגלו שמעון, 'שד לילה שחור': השירה הלירית היוונית בראשיתה, ספרי עליית הגג וידיעות ספרים, 2006.
- בוזגלו שמעון, 'שותה אהבה': שירי אנקראון ומבחר מתוך ה'אנקראונטיאה', אבן חושן, 2015.
- הומרוס, 'אודיסאה', מיוונית: שבתאי אהרן, שוקן, 2014.
- הומרוס, 'איליאדה', מיוונית: שבתאי אהרן, שוקן, 2016.
- הסידרוס, 'עבודות וימים', מיוונית: שבתאי אהרן, שוקן, 2004.
- הסידרוס, 'תאוגוניה', מיוונית: בוזגלו שמעון, אבן חושן, 2016.

סְטֵיכּוֹרוֹס

סְטֵיכּוֹרוֹס¹ (Στησίχορος) פעל במחצית הראשונה של המאה השישית לפנה"ס. הוא נולד כנראה בהימרה, מדינה (פוליס) יוונית בצפון סיציליה. לפי הסודה,² היצירה של סְטֵיכּוֹרוֹס קובצה ב-26 ספרים.³ הוא כתב שירי עלילה ארוכים, חלקם בני 2,500 שורות לפחות,⁴ ובמשקלים ליריים⁵ (לא בהקסמטר דקטילי, המשקל הקלאסי של האפוסים).

1. סְטֵיכּוֹרוֹס: פירוש שמו הוא "מרכיב/מייסד מקהלה", וייתכן שזה כינוי שניתן לו מפני שהיה הראשון שהרכיב מקהלת זמרים בליווי קיתרה (נבל לאירועים פומביים). התהלכה סברה ששמו האמיתי היה טִיסְאֵס.
2. סודה: לקסיקון אנציקלופדי ביונטי מהמאה העשירית לספירה.
3. עשרים ושישה ספרים: אם זה נכון, מדובר בכמות ענקית ביחס לליריקנים אחרים – היצירות של אנקראון, למשל, קובצו בשלושה ספרים, של איביקוס בשבעה ספרים, של ספפו בתשעה ושל פינדרוס – הפורה מאוד – בשבעה-עשר. מכל מקום, לא מדובר בחומרים שפורסמו בזמן חייהם של סְטֵיכּוֹרוֹס ושאר המשוררים שהוזכרו, אלא בספרים שערכו וקיבצו המלומדים באלכסנדריה במאות השלישית והשנייה לפנה"ס, לפי שיקולי סוגה ושיקולים מטריים.
4. כשהעת העתיקה דיברה על "ספר", היא התכוונה לכמות החומר שאפשר לתחוב למגילת פפירוס אחת באורך 6-8 מטרים וברוחב 30-40 סנטימטרים, כלומר, 1,500 שורות שיר בממוצע (הספר הראשון של ספפו, למשל, מכיל 1,320 שורות, וספר המזמורים הפיתיים של פינדרוס מכיל 1,983 שורות, ובכל מקרה אין שום ספר מהתקופה הארכאית וההלניסטית שאורכו עולה על 2,000 שורות). לפחות שניים משיריו של סְטֵיכּוֹרוֹס נכתבו על יותר מספר אחד: 'הלנה' ו'אורסטיאה'.
5. משקלים ליריים: חלקם במשקל דקטילו-אַנַפֶּסְטִי (Dactylo-anapaestic); כלומר, הם מבוססים על דקטיל או על אנפסט; והרוב במשקל דקטילו-אַפִּיטְרִיטוֹס (Dactylo-epitrite).

הגיעו אלינו עדויות על ארבעה-עשר שירים שלו לפחות. הם עוסקים בקשת מרשימה של נושאים מיתולוגיים, שניתן לחלק אותה לשלוש קבוצות עיקריות: המחזור הטרויאני ('הֶלֶנָה', 'פְּלִינִיָדָה', 'ביזת טרויה', 'החזרות הביתה', 'אֹרְסֵטִיָאָה', ואולי גם 'סְקִילָה'), המחזור התְּבַנִי ('אֹרֹפִיָאָה', 'תְּבַאִס', 'אֲרִיפִילָה'), ושירים על הֶרְקֵלֶס ('השיר על גְרִיוֹנֶס', 'קֶרְבֶּרוֹס', 'קִיקֶנוֹס'). השיר 'המשחקים לכבוד פְּלִיאֶס' שיך אולי לסגה על הָאֲרַגֹנָאוֹטִים, והשיר 'צִיִּידֵי הַחֲזִירִים' נשען על מיתוס מֵאִיטוֹלִיָה (חבל ארץ במרכז יוון).¹

חוץ מציטוטים אחדים, קצרצרים, שנשארו לנו ממחברים קדמונים,² כל שאר החומר הגיע מפפירוסים מפוררים להכאיב שהתגלו מסוף המאה התשע-עשרה ולאורך המאה העשרים. זה משונה בעיני: אפילו מהפירוים שנותרו ברור שמדובר במשורר גדול, בעל יכולת נפלאה לדרמה ולעיצוב דמויות, שנע בפעמה של נהר רחב ועמוק. הקדמונים לא היססו לקרוא לו גלגול של הוֹמֵרוֹס,³ והוא זכה למעמד קלאסי כבר בתחילת המאה החמישית לפנה"ס. אז למה לא ציטטו ממנו יותר?⁴

1. מהשירים 'סְקִילָה', 'אֹרֹפִיָאָה', 'קֶרְבֶּרוֹס' ו'קִיקֶנוֹס' לא נשאר דבר, ומהשירים 'המשחקים לכבוד פְּלִיאֶס' ו'צִיִּידֵי הַחֲזִירִים' נשארו פירוים חסרי ערך. נשארו גם הרבה פרגמנטים שלא ברור לאיזה שירים הם משתייכים.

2. בערך חמישה אחוזים מתוך 327 הפרגמנטים שנשארו לנו מיצירתו ומאיזכורים על יצירתו.

3. ממה ששרד ניכר שֶסְטֶסִיכֹרוֹס נגע בטווח נושאים מגוון יותר מהוֹמֵרוֹס, והשימוש שלו, בין השאר, במשקלים הליריים ולא האפיים, מחלץ אותו מציור של קריקטורות הרואיות ומקנה לדמויות בשירתו שבירות נוגה ונוגעת ללב.

4. נתחיל מזה שאני לא יודע, ושהמלומדים לא נוטים להיעצר על כך. מכל מקום, יש לי השערה או שתיים. קחו את המילה "קנון" – שם נרדף לעיתים קרובות מדי לעצלנות מחשבתית ולחוסר סקרנות. מרגע שהכניתי הזה נדבק ליצירה או לאוסף יצירות – בין שהן ראויות ובין שאינן ראויות – המלומדים, אנשי הדת והקהל בהמוניהם, בוטשים אותן עד דק בחרדת קודש ובעיניים בורקות, מוצאים בהן פנינים ויהלומים גם כשמדובר בלשלת ציפורים, ושוללים את כל השאר או מתעלמים

כאמור, הפפירוסים שנמצאו מפוררים, ורובם חסרי תקנה. גם הפפירוסים המעטים שניתן להפיק מהם משהו רחוקים מלהיות במצב מזהיר.¹ המלומדים טרחו וטורחים למצוא פתרונות ללקונות (חללים) בטקסט, אבל חוסר ההסכמה ביניהם עולה על ההסכמה, וכמות ההשלמות שהמלומדים מוסיפים ללקונות האלה עולה פעמים רבות על כמות הטקסט המקורי. אימצתי את הפתרונות שהכי התקבלו על דעתי, והקורא הביקורתי ינהג בתבונה אם יסתכל על תרגומי בעין עקומה.²

מהן, "שִׁפְלֵי הַמִּכְנִיס בְּתוֹךְ בֵּיתוֹ יוֹתֵר מֵעֲשָׂרִים וְאַרְבָּעָה סְפָרִים, מֵהוֹמָה הוּא מִכְנִיס בְּבֵיתוֹ" (קהלת רבה, יב, יב). אותו פסוק בקהלת רבה ממשיך ונותן גם דוגמה, "כְּגוֹן סֵפֶר בֶּן סִירָא" – וזאת בדיוק הגישה שבגללה הפסידו היהודים, בפועל ובחיי הרוח שלהם, את הקורפוס המופלא הנקרא "ספרים חיצוניים" (הכוללים את ספר בן סירא). אם כן, ההשוואה בין הומרוס הענק לסֵטְסִיכּוֹרוֹס היתה בעוכריו של השני, ולא מפני שהוא פחות טוב, אלא מפני שכתביו של הומרוס הפכו לקנוניים כבר במאה השישית לפנה"ס. השערה נוספת היא שֵטְסִיכּוֹרוֹס היה פשוט משורר מצוין, לא טרחן דידקטי או שבטי/לאומני, לא הוזה מיסטי או פייטן דתי, ולא כרוזה עם מסרים נאדרים לאומה, לאנושות, ובעיקר לחדרי המורים. קוראים רבים, כנראה מאז ומתמיד, לא יודעים מה לעשות עם מי ששר את הקסם עצמו ולא מפטפט עליו.

1. פרגמנטים 19, 97, 100, 103, 170, ואולי עוד פרגמנט או שניים.
2. נעזרתי מאוד במהדורה המוערת המצוינת של Davis & Finglass (= STP, ראו "רשימת ספרים נבחרים"). מספור הפרגמנטים כאן הוא לפי המהדורה שלהם; המספור בסוגריים הוא לפי המהדורה המדעית הקודמת.

סְטֵסִיכּוֹרוֹס: גְּרִינְאָיס

לפי רושם המיתוסים אפולודורוס ('הספרייה', II, ה, 10) בקטע המצוטט למטה,¹ המטלה העשירית של הֶרְקֵלֶס (הרקולס) היתה לגנוב את השוורים האדומים של גְּרִינְס, בעל שלושת הראשים, שחי מעבר לאוקאנוס (כלומר, לפי תמונת העולם היוונית, אחרי סוף העולם), באי אֶרִיתֵיָאָה:²

כמטלה עשירית צווה להביא את השוורים של גְּרִינְס מאֶרִיתֵיָאָה. אֶרִיתֵיָאָה הוא אי ליד אוקאנוס, ושמו בימינו גְּדִירָה. באי הזה גר גְּרִינְס, בנם של כְּרִיסְטוֹר וקְלִירוֹאָה בת אוקאנוס. הוא היה יצור בעל שלושה פלגי גוף עליון גבריים, שהתחברו בבטן אחת משותפת והתפצלו שוב לשלושה מאזור האגן. היו לו שוורים אדומים, שהבוקר שלהם היה אֶוֶרִיטִיוֹן, והשומר היה אוֹרְתוֹס – כלב עם שני ראשים... הֶרְקֵלֶס חצה את אירופה כדי להביא את השוורים של גְּרִינְס, חיסל חיות רבות בדרכו והניח את רגלו על אדמת לוב (= צפון אפריקה). הוא המשיך לטֶרְטָסוֹס, וכגלעדים למסעו הציב זה מול זה שני עמודים בגבולות אירופה ולוב. במסעו קפח הֶלִיוֹס, אל השמש, על ראשו, והֶרְקֵלֶס מתח את קשתו לעבר האל. הלה, מתוך הערכה לגבורתו של הֶרְקֵלֶס, העניק לו ספל זהב, ובו חצה את אוקאנוס. כשהגיע לאריתֵיָאָה חנה בהר אָבס. הכלב חש בו ותקף אותו. הֶרְקֵלֶס כתש אותו בעזרת האֵלָה, והרג גם את הרועה אֶוֶרִיתִיוֹן שחש לעזרת הכלב. אבל מְנוֹיֶטֶס שרעה שם את הבקר של הֶדֶס, אל השאול, הודיע לגְּרִינְס מה קרה. גְּרִינְס מצא את הֶרְקֵלֶס מאיץ בשוורים לצד נהר אֶנְתֶּמוֹס. הוא נלחם בֶּהֶרְקֵלֶס ונורה למוות. הֶרְקֵלֶס

1. חי במאה הראשונה או השנייה לספירה.

2. לפי תמונת העולם היוונית הארכאית, אוקאנוס הוא הנהר המקיף את הארץ, ומכאן שהיא שטוחה ועגולה, כמו מטבע. אריתֵיָאָה היא ככל הנראה העיר קָדִיס (Cádiz) המודרנית בדרום מערב ספרד, השוכנת על לשון יבשה, שבעבר היתה אי.

הכניס את השוורים לספל, הפליג לטרטסוס והחזיר את הספל להליוס... הוא הביא את השוורים ונתן אותם לאוריסטאוס.

לפי הסיודוס ('תאוגוניה', 287-294), שחי 800 או 900 שנים לפני אפולודורוס:

כריסאור שכב עם קלירואה, בת אוקאנוס הדגול,
והוליד את גריונאוס בעל שלשת הראשים.
הרקלס האדיר חסל אותו באריתאיה הימית,
ליד שוריו המעגלים רגלים,¹
ביום שבו הוביל את הבקר רחב הפנים
לטירינס הקדושה, אחרי שחצה את אוקאנוס
והרג את אורתוס ואת הבוקר אוריתיון
בחנה האפלה מעבר לאוקאנוס.²

אצל אפולודורוס (שנשען ככל הנראה על השיר של סטסיכורוס), וניכר גם שאצל הסיודוס, המעשים הנבזיים של רצח הבוקר והכלב של גריונס, גזילת הבקר שלו ורציחתו, רק מאדירים את דמותו ההרואית של הרקלס, וגריונס אינו מוזכר אלא כמפלץ בעל שלושה ראשים (הסיודוס) או שלושה גופים (אפולודורוס).³

1. המעגלים רגליים: כלומר, הולכים בתנועות רגליים שנראות מעגליות.
2. אורתוס הוא הכלב של גריונאוס (צורה אחרת לשם גריונס). טירינס נמצאה בצפון-מזרח חצי האי הפלופונסי, בתחום ממלכת מיקנאי, והיתה מקום מושבו של המלך אוריסטאוס, ששיגר משם את הרקלס למטלות שונות, וללא ספק מלאות דמיון. לפירוט המטלות האלה, ראו נספח ב' בתאוגוניה מאת הסיודוס, אבן חושן, 2016.
3. לפי פרשן קדום על שורה 287 בתאוגוניה (פרגמנט 5 ב'שיר על גריונס'): "גריונאוס הוא בנה של קלירואה, בת-אוקאנוס. סטסיכורוס טוען שיש לו גם [כלומר, בנוסף לשלושה ראשים] שש ידיים ושש רגליים ושהוא מכונה". התיאור הראשון באמנות הפלסטית של המיתוס הזה הוא בערך מאמצע המאה השביעית לפנה"ס, על דופן של פיקסיס, תיבת תמרוקים עגולה קטנה, מחרס, שנמצאה בפלרון, ליד אתונה (נמצאת עכשיו במוזיאון הבריטי). רואים בה את הרקלס שועט עם

לעומת זאת, בפרגמנטים המובאים כאן, סֶטְסִיכֹורֹס הופך את גְּרִיֹנְס מדמות חד־ממדית, אה־לה קומיקס, לדמות תלת־ממדית, שנלחמת בחירוף נפש על כבודה וכבוד ילדיה, כמו גם על רכושה, ומעניק כך נופך אנושי, מורכב וטרגי לסיפור כולו.

גְּרִיֹנְאִיס (Γηρυονίης), או 'השיר על גְּרִיֹנְס', היה במקורו בן לפחות 1,300 שורות.¹ ב־1967 התפרסם פפירוס מקוטע מאוד מתחילת המאה הראשונה לספירה, שהתגלה במצרים, ומכיל קטעים מתוך היצירה. עד לגילוי הפפירוס היו ידועים לנו רק שלושה קטעים ממנה (22a, 9, 8a). השיר ממוספר במהדורה המדעית מפרגמנט 5 ועד פרגמנט 83, אבל מכל זה תירגמתי רק 11 פרגמנטים (שרובם מקוטעים מאוד), מפני שכל השאר הם פירוורים חסרי תקנה.

קשת מתוחה נגד גריונס בעל שלושה ראשים וארבע רגליים (?), שבידיו שלושה מגינים. מאחורי גריונס נראות חיות, אולי הבקר שלו. המיתוס מופיע אחרי כן על לא מעט כדים מסוגים שונים שנמצאו ברחבי העולם היווני.

1. לפי פרגמנט 25, שבשוליו כתובה האות N, המציינת את שורה 1300 במגילה.

וְהַלְיוֹס בֶּן־הַיִּפְרָיוֹן
 עָלָה עַל סֶפֶל זָהָב,
 לַחֲצוֹת אֶת אוֹקְאָנוֹס
 וּלְבֹא אֶל מְצוּלוֹת
 הַלִּילָה הַקְדוֹשׁ, הָאֶפֶל,
 אֶל אִמּוֹ, אֶל אִשְׁתּוֹ הַצְעִירָה,
 אֶל יְלָדֶי הָאֱהוּבִים,¹
 בְּזִמְן שָׁבָנוּ שֶׁל זָאוֹס²
 פֶּלֶס בָּרָגֵל אֶת דֶּרֶכּוֹ
 אֶל תוֹךְ חֹרֶשׁ מוֹצֵל בְּדַפְנִים.

הקטע הזה מצוטט בספר 'סעודת המלומדים' מאת אֶתְנָיוֹס (469e). בקטע אחר באותה יצירה נכתב: "סֵטְסִיכּוֹרוֹס אומר שֶׁהַלְיוֹס חצה את אוֹקְאָנוֹס בספל, שאיתו גם הֶרְקֵלֶס חצה את אוֹקְאָנוֹס בדרכו לקחת את הבקר של גְּרִיוֹנֶס" (781d). במילים אחרות, הקטע מתאר את הגעתו של הרקלס מיוון לקצווי המערב, אל אֶרִיתִיָּאָה (ראו הפרגמנט הבא), כדי לגזול את הבקר של גריונס, ואת חזרתו של אל השמש, הליוס, לקצווי המזרח, בלילה, אחרי שהשלים את מסעו בשמים ממזרח למערב. "כלי השיט" שבו חוזר אל השמש למזרח הוא ספל זהב. השאלה איך כלי השיט הזה חוזר אחר כך לבדו למערב במשך היום היא כמו לשאול איך הספל לא טובע. מכל מקום, נדמה שהרקלס תפס טרמפ על אחת החזרות האלה של הספל הריק למערב. האיזכור הראשון של מסע אל השמש בלילה ממערב למזרח מופיע אצל המשורר מִימְנֶרְמוֹס, שפעל באמצע המאה השביעית לפנה"ס (ראו בספר 'שד לילה שחור', עמ' 147, פרגמנט 12).

1. אחרי יום עבודה מפרך, הליוס - השמש - חוזר אל משפחתו במזרח: אל אִמּוֹ תִיָּאָה (הסידור, 'תאוגוניה', 371), אל אשתו פֶּרְסֵאִיס, ואל ילדיו קִיֶּרְקָה ואִיאָטֶס (שם, 956-957).
2. בנו של זאוֹס: הרקלס.

[...] דִּי מַמּוּל לְאַרִיתִיָאָה הַדְגּוּלָה,¹
 לְצַד הַשְּׁצָף הַקּוֹצֵף, הַכְסוּף,²
 שֶׁל נַחַל טְרֶטְסוּס
 בְּנִקְבַת הַסֵּלַע [...]

”נדמה שהקדמונים קראו לביטיס³ טרֶטְסוּס, ולגְדִירָה ולאיים הסמוכים אַרִיתִיָאָה. מניחים שזאת הסיבה לכך שסֶטְסִיכּוּרוּס אומר שהבוקר של גְרִיוֹנָס⁴ נולד” – וכאן מופיע הציטוט למעלה (סֶטְרֶבּוֹן, ‘גיאוגרפיה’ ג, 2, 11). ראו הקדמה לפרגמנט הבא, כדי להבין איך משתלב הפרגמנט הזה במערך הכולל של השיר.

-
1. בין השורה הראשונה לשנייה החוקרים מזהים לקונה (חלל בטקסט) בת שתי שורות בערך.
 2. או “לצד זרם העד כְּסוּף העוֹרְקִים”. המילה כְּסוּף כאן היא כנראה רמז למכרות הכסף שהיו באזור.
 3. ביטיס: שמו המודרני של הנהר הזה הוא Guadalquivir, הנשפך לאוקיינוס האטלנטי, צפונית-מערבית לקֶדִיס.
 4. הבוקר של גריונס: אַוְרִיטִיוֹן (הסידרוס, ‘תאוגוניה’, 293).

[דִּרְךְ] גְּלִי הַיָּם הָעֵמֶק
הַגִּיעוּ לְאִי הָאֵלוֹת הַמְּרֵהִיב,
שֶׁם לְהַסְפְּרֵידוֹת בְּתִים מְזֻהָבִים [...]

שימו לב איזו חליפה ססגונית תפר אחד החוקרים (Robertson)¹ לפרגמנטים 9-10: "הרקלס הרג את אוֹרְתוֹס). ואז בא הבוקר אֶוְרִיטִיוֹן, אותו אוריטיון שאֶרִיתִיָּאָה, אחת ההספרידות, ילדה לאֶרֶס. ארס אהב אותה, וכשנכנסה להריון ממנו, עזבה את אחיותיה ושוטטה ברחבי הארץ. בסוף, בנקבת סלע בזרם הבלתי נגמר וכֶסוֹף העורקים של נחל טרטסוס, מול אריתאיה המפורסמת, היא ילדה את התינוק שלה. היא גידלה אותו בנקבה, וכשהיה ילד היא הפליגה איתו בספינה על גלי הים העמוק לאי היפה של האלים, שם נמצאים בתי הזהב של ההספרידות. היא גרה באי עם אחיותיה, וכשאוריטיון הפך לגבר הוא הלך לעבוד כבוקר אצל גריונס, ושמר לו על העדרים באריתאיה. (אבל גם אותו הרקלס הרג)".

1. STP, עמ' 264 (ראו "רשימת ספרים נבחרים").

[...] מְכַאֵיב [...]

אַבְל, חֶבֶר, עַל אִמָּךְ [קְלִירֹאָה]

וְעַל כְּרִיסָאוֹר הַיָּקָר לְאַרְס¹ [...] ²

אחד החוקרים (Barrett) מציע לקרוא בשרידי פרגמנט 12 (המפורר, ולכן אינו מופיע כאן) את דבריו של מְנוֹיָטָס, הרועה של הֶדָס באזור, שמתאר את הרקלס לגריונס. אם ההשערה הזאת נכונה, נטען ב-STP (עמ' 267), אז בהמשכו של פרגמנט 12 נמצא את גריונס מצהיר על כוונתו להילחם בהרקלס. בפרגמנט 13 מנויטס ינסה להניא את גריונס מהחלטתו (ובין השאר, לפי מה שנשאר לנו למעלה, יבקש ממנו להתחשב בהוריו), ובפרגמנט 15 גריונס יענה שהוא אינו פוחד למות.

1. היקר לארס: ביטוי שמשמעותו "לוחמני, חובב מלחמות". ארס הוא אל המלחמה.

2. נראה שהפועל החסר כאן הוא משהו כמו "רחם" או "חשוב" (על אִמָּךְ ואִבִּיךָ).

בִּידִים [...]

[הַשִּׁיב] לוֹ¹ וְאָמַר

[הַצָּאצָא שֶׁל כְּרִיסְטוֹר הָעֵז]

[וְשֶׁל קְלִירֹאָה] הָאֲלֻמוֹתִית:

”אֵל [תִּקְשָׁקֶשׁ] לִי עַל מוֹת [...]

וּתְנִסָּה לְהַפְחִיד [אֶת לְבִי הַגָּאָה,

וְאֵל [...] אוֹתִי [...]

כִּי אִם [אֶהְיָה בֶּן אֲלֻמוֹת], בְּלִי [גִּיל,

הָרְאוּי לַחַיִּים] בְּאוֹלִימְפוֹס [...]

מוֹטָב [לְשֵׁאת]

אֶת הָעֶלְבוֹנוֹת [...]

וְ [...]

[לְרֹאוֹת אֶת הַבֶּקֶר] נִבְּזוּ

[מִהֲרָפְתוֹת שְׁלֹנוּ].

אָבֵל, חֶבֶר, אִם [צָפוּי לִי]

לְהַגִּיעַ לְגִיל זָקֵן]נָה שְׁנוּאָה]

וְלַחֲיוֹת בֵּין [בְּנֵי חִלּוֹף,

[בְּנִפְרָד] מִהֲאֵלִים הַבְּרוּכִים,

מוֹטָב לִי [לְשֵׁאת]

אֶת מֶה שְׁנִגְזַר עָלַי

[וְלֹא לְהִמִּיט] חֶרֶף

עַל כָּל מִשְׁפַּחְתִּי,

כְּשִׁידְבְּרוּ [בְּעֵתִיד

1. לוֹ: כְּנֵרָאָה לִמְנוֹיִטֵס, הַרְעָה שֶׁל הָדָס.

עַל בְּנוֹ שֶׁל כְּרִיסְטוֹס.
הֲלוֹאִי שֶׁהָאֱלִים הַבְּרוּכִים
לֹא יִשְׁאַפּוּ לְכָךְ.
[...] עַל הַבְּקָר שְׁלִי [...]

גִּרְיוֹנִס עוֹנָה לַמְּנוּיִטִּס, שֶׁאִם מִצְפִּים לֹא חַיִּי אֶלְמוּוֹת, הוּא מוֹכֵן
לְהַעֲלִים עֵין מִגְּנִיבַת הַבְּקָר וּלְסַפּוֹג אֶת הָעֶלְבוֹנוֹת. אֲבָל אִם רַק
זִיקְנָה מַחֲכָה לֹא בַעֲתִיד, הוּא מַעֲדִיף לְמוֹת בְּכַבּוֹד וְלֹא לְבִיִּישׁ אֶת
מִשְׁפַּחְתּוֹ.

[...] אָנִי, מִסְפָּנָה,
 [שִׁילַדְתִּי אוֹתָךְ] בְּסֵבֶל
 וְהִתְעַנֵּיתִי מִסֵּבֶל -
 אָנִי מִתְחַנֶּנֶת, גְּרִיוֹנֶס:
 [אִם פַּעַם חָלַצְתִּי לָךְ] שָׁד [...]

קלירואָה, אמו של גְּרִיוֹנֶס, פונה אל בנה ומתחננת אליו לא
 להילחם בהרקלס. המשורר הופך את היוצרות: גריונס הוא
 עכשיו הבן של אמא, והרקלס - המפלץ!

[...] נִשְׁאַר לְצִדּוֹ שֶׁל דָּאוֹס
 [מֶלֶךְ] כָּלֶם [...]

[אֲזַ בְּהִירַת] הָעֵין, אֶתְנָה,

[פְּנִתָה בְּלִשׁוֹן צָחָה] אֶל [דּוּדָה]

הָאֲ[מִיץ], רֶכֶב הַסּוּסִים:¹

[”בּוֹא, זָכֹר [אֶת הַהִבְטָחָה שֶׁהִבְטַחְתָּ]

[וְאַל תַּחֲלִץ אֶת גְּרִי] וְנָס

מִשְׁנֵי הַמָּוֶת [...]

בין נקטר לאמברוסיה, אולי, על פסגת האולימפוס, האלה אֶתְנָה פונה אל פּוֹסִידוֹן, אל הים, בעניין כלי המשחק ההם, שם למטה. אם נתעלם מההשערות בסוגריים, היא אומרת לו משהו על גריונס ועל מוות. כמו שאתנה סייעה לאכילס נגד הקטור (ראו 'איליאס' כ"ב), כך נראה שהיא מסייעת עכשיו להרקלס בקרב הצפוי נגד גריונס. פוסידון הוא אביו של כריסאור – אביו של גריונס.

1. רכב הסוסים: פוסידון.

[...] שְׁקַל בֵּינוּ לְבֵין עֲצָמוֹ

[...]

[...] הָרַבָּה יוֹתֵר מוֹעִיל

[...] לְהִלָּחֵם בְּסִתָּר

[...] בְּאִישׁ הָאֲדִיר.

[...] תִּכְנֶן לוֹ

[...] סוֹף מֶר.¹

[...] הַחֲזִיק לְפָנִים אֶת מַגְנוֹ²

[...]

[...] מֵרֹאשׁוֹ

[...]

[...] קִסְדָּה עִם צִמַּת זָנַב־סוֹס

[...] עַל הָאָרֶץ³

[חמש שורות מקוטעות ושמונה שורות חסרות]⁴

[...] מְטִיס] מָוֶת בְּחִדּוֹ,⁵

מְטַנֵּף בָּדָם [...] וּמָרָה,

1. בשורות עד כה נראה שהרקלס, המבחין בגריונס שמתקרב, שוקל באיזו טקטיקה להשתמש נגדו.
2. החזיק לפנים את מגינו: כנראה גריונס.
3. לפי ההשלמה המקובלת של שש השורות האחרונות, הרקלס זורק אבן, שפוגעת ברקה של גריונס. מעוצמת המכה, הקסדה של גריונס נופלת לארץ.
4. העורכים של STP (עמ' 284) מציעים להשלים כך את שלוש השורות הקטועות הראשונות: "ואז אלות הגורל [קָרַס] מלאות השנאה, הטסות במהירות ושולטות בעתיד, הפילו אותה [את הקסדה] לארץ במהירות".
5. מטיס מוות בחודו: הכוונה לחץ שהֶרְקֶלס מרח על חודו את הדם ואת מיץ המרה הרעילים של ההידרה מלְרָנָה. התרגום המילולי של השורה הזאת הוא: "[...] סוף (בדמות) מוות נתעב".

בַּעֲנוּיִים שֶׁל הַהִידְרָה
 הוֹרֶסֶת הַגְּבָרִים,
 צְבֻעוֹנִית הַצֹּאֵר.
 וְחֶרֶשׁ, בַּעֲרֻמוֹת,
 הַחֲדִיר אֶת עֲצָמוֹ לְתוֹךְ מִצְחוֹ¹
 וּבִתְקַן אֶת בְּשָׁרוֹ וְעֲצָמוֹתָיו,
 עַל פִּי צוֹ הַגּוֹרֵל.
 הַחֵץ פָּלַס אֶת דֶּרְכוֹ
 הַיָּשָׁר אֶל קִדְקֵדוֹ
 וְהַכֹּתִים בָּדָם אֲרָגְמָנִי
 אֶת שְׂרִיזֵן־הַחֲזָה שְׁלוֹ
 וְאֶת אֵיבָרָיו הַגְּלוּיִים.
 רָאשׁוֹ שֶׁל גִּרְיוֹנָס
 נִשְׁמַט עַל צִדּוֹ,
 כְּמוֹ פֶּרֶג שֶׁלִּפְתָּע מִשִּׁיר אֶת עֲלָיו
 כְּשֶׁגּוֹפּוֹ הָעֵדִין נִשְׁחָת² [...]

תיאור הקרב בין הרקלס לגריונס. הרקלס יורה חץ ופוגע באחד משלושת הראשים של גריונס.

1. מצחו: הנושא כאן הוא החץ, החודר למצח של גריונס.
 2. הדימוי כאן מזכיר קטע ב'איליאס' של הומרוס (ח, 306-308), שבו טאוקרוס היווני מכוון את קשתו אל הקטור, אבל מפספס ופוגע במקום זה באחיו של הקטור, גורגיטיון (בתרגום שבתאי):

כמו שפרג, בתוך גן, מטה את ראשו הצידה
 מכוךד פריו וגשמי האביב, כך הוא כפף את
 ראשו אל צידו תחת נטל קסדת הנחושת.

וְלָקַח אֶת הַגְּבִיעַ
שֶׁנִּפְחָחוּ שְׁלֹשָׁה קִנְקָנִים -
זֶה שְׁפוּלוֹס עֲרִיב וְהִגִּישׁ לוֹ -
קָרַב אוֹתוֹ אֶל פִּי וְשָׁתָה.

אחרי שהרקלס רצח את גריונס וגזל ממנו את הבקר, הוא עושה את דרכו חזרה לטירינס, אל המלך אַוְרִיסְתָאוּס. בדרכו הוא מבקר אצל הַקְּנֻטְאוּרוֹס פּוּלוֹס. פּוּלוֹס מגיש להר־הָאָדָם הרקלס גביע שמעמיד בצל את כוסות הבירה של בוואריה. הפרגמנט הזה, כמו פרגמנט 8a, מצוטט ב'סעודת המלומדים' (499b) מאת אתניוס.

סְטִסְכֹּרוֹס: הֶלֶנָּה

שלושת הקטעים המתורגמים כאן הם השרידים היחידים שנשארו משיר ארוך מאוד (בן לפחות 2,500 שורות) בשם הֶלֶנָּה (Ἑλένη). לפי האפוסים של הומרוס, החטיפה (או הברחה של הלנה) היתה הסיבה למלחמת טרויה. בפרגמנט הראשון (85) ייתכן שסטסיכורוס מספר לנו שהחטא הקדמון, זה שהוביל לברחה של הלנה, היה שטינדראוס, אביה של הלנה, שכח לזכוח לאפרודיטה. החטא הזה משפיל שבעתיים לנוכח העובדה שהוא זבח לכל האלים ורק אותה שכח. אפרודיטה מענישה אותו בסגנון היאה לאלת האהבה, וגורמת לבנותיו להיות מופקרות מינית. לפי קטע 86, שאיננו שריד מהשיר (ציטוט מפאוסניאס, גיאוגרף מהמאה השנייה לספירה), אנחנו למדים שתסאוס חטף את הלנה, היא התעברה וילדה את אֵיפִיגֶנִיָּה, מסרה את התינוקת לאימוץ לאחותה קְלִיטִימֶסְטֶרָה, וניצלה על ידי האחים שלה (הדִיֹּסְקוֹרִים). לפי קטע 87, שגם הוא איננו שריד מהשיר (ציטוט, והפעם מפרשן עתיק של ה'אֵילִיאַס'), כשהלנה חוזרת הביתה אחרי שנחטפה על ידי תסאוס, אצילי יוון מגיעים לחזור אחריה. אביה, טינדראוס, מאלץ אותם להישבע שיעזרו לבעלה להציל אותה אם תיחטף אחרי נישואיה. שלושת הקטעים עד כה מתייחסים לאירועים שקרו עד לחתונה של הלנה ומְנֶלָּאוס. בפרגמנט 88 מתוארת תמונה מחתונתם של השניים, ובפרגמנט 89 אתם מוזמנים להעלות כל רעיון.

כִּי פַעַם, כְּשֶׁטִינְדֶּרְאוּס¹ זָבַח לְכָל הָאֱלִים
 שָׁכַח לְזָבַח גַּם לְקִיפְרִיס² הַנְּדִיבָה.
 הִיא כָּעֶסֶה וְגִרְמָה לְבָנוֹתָיו
 לְהִתְחַתֵּן פְּעָמִים, שְׁלֹשׁ פְּעָמִים,
 לְהִיּוֹת נוֹטָשׁוֹת בְּעָלִים.

-
1. טינדראוּס: לטינדראוּס, בעלה של לָדָה, היו שלוש בנות – שתיים מהן כיכבו בעולם האמנות ובעולם המיתולוגיה היווניים: הֶלֶנָה, שחטיפתה על ידי פָּרִיס, הנסיך הטרויאני (או בריחתה איתו), גרמה למלחמת טרויה; והשנייה, קְלִיטִימֶסְטֶרָה, אשתו של אֶגֶמֶמְנוֹן, המצביא היווני העליון במלחמה ההיא. לבת השלישית קראו טימנדרָה או פִּילוֹנוֹאָה או פּוֹיָכָה – תלוי מי המקור לסיפור. המאהבים של הלנה כללו את הידוענים תֶּסְאוּס, מְנֶלָאוּס, פָּרִיס, דִּיפּוֹבּוֹס, ואולי גם אכילס. לקליטימסטרה היו שני בעלים, אגממנון ואֵיגִיסְתוֹס, ולפי אוריפידס ('איפיגניה באוליס', 1148-1152), גם בעל שלישי, טַנְטָלוֹס (שהיה למעשה בעלה הראשון). טימנדרה היתה נשואה למלך אַכֶּמּוֹס, שאותו נטשה לטובת פִּילָאוּס. במילים אחרות, ובמושגים מסורתיים, הבנות השתוללו.
 2. קיפריס: שם אחר לאפרודיטה, אלת האהבה.

הַשְּׁלִיכוּ חֲבוּשִׁים רַבִּים
 עַל אֲדוֹנֵם וּמֶרְכָּבָתוֹ,
 וְעַל־הָדָס רַבִּים
 וְגַם זֵרֵי וְרָדִים וּמִקְלָעוֹת סִגְלִיּוֹת.

כנראה תמונה מהחתונה של מנלאוס והלנה, ואולי מנקודת זמן מאוחרת, סנטימנטלית, אחרי החטיפה או הבריחה של הלנה. ביוון העתיקה החתן היה לוקח את הכלה מבית אביה ומביא אותה לביתו – בדרך כלל ברגל, אבל כאן, כיאה למעמדם של בני הזוג, במרכבה. במעמדים האלה היה נהוג להשליך על בני הזוג פירות, טריים ויבשים, ופרחים (כמו שנהוג עד היום במקומות שונים ביוון. והשוו את הנוהג, אצל היהודים, להשליך סוכריות על חתן בר-מצווה וכיו"ב).

89 (188)

אַמְבַּט־רַגְלִים מְעוֹפֶרֶת.

סְטִיכּוֹרוֹס: פְּלִינוּיָדִיָּה

בפרגמנט 85 מתוך השיר הֶלֶנָה, סְטִיכּוֹרוֹס מאשים בעקיפין את אפרודיטה שגרמה לבנותיו של טִינְדָּראוס – והלנה היא אחת מהן – "להתחתן פעמיים, שלוש פעמים, / להיות נוטשות בעלים". כתוצאה מכך הלנה נטשה את מְנֶלְאוֹס ועברה לגור עם פָּריס בטרויה – מה שהוליד את מלחמת טרויה. בשיר 'פְּלִינוּיָדִיָּה' (Παλινωδία), צירוף מילים שפירושו המילולי "שיר חוזר", התכחשות, סְטִיכּוֹרוֹס חוזר בו מדבריו וטוען שפריס לקח איתו מספרטה לטרויה מין רוח רפאים, פנטום, של הלנה, בעוד שהלנה האמיתית נלקחה למצרים לגור אצל המלך המצרי פְּרוֹטָאוֹס (במחזה 'הלנה' של אוריפידס, שורות 31-36, הלנה מספרת שהאלה הֶרָה עיצבה מהשמים רוח רפאים בדמות הלנה ונתנה אותה לפריס, שהאמין כי הוא חי עם הדבר האמיתי). סְטִיכּוֹרוֹס כתב ככל הנראה שני שירי 'פְּלִינוּיָדִיָּה', ופרשן קדום מצטט את שורת הפתיחה של כל אחד מהם (פרגמנט 90 [193]):

פְּלִינוּיָדִיָּה א

בּוֹאִי שׁוֹב לְכָאן, אֵלֶּה אוֹהֶבֶת שִׁיר.

פְּלִינוּיָדִיָּה ב

עֲלֶמָה זֹהֶבֶת־כֶּנָּפִים.

הַסְפּוֹר הַזֶּה לֹא אָמַתִּי:
 לֹא הִפְלִגְתָּ עַל סְפִינּוֹת מַהִירוֹת,
 לֹא הִגַּעְתָּ לְמִבְצָרֶיהָ שֶׁל טְרוֹיָה.

בדיאלוג האפלטוני 'פִּיֶדְרוֹס' (243ab), סוקרטס אומר לִפִּיֶדְרוֹס שהם חטאו לֶאֱרוֹס, כי למרות שהוא אל הם ביקרו אותו. "אז, ידידי, אני חייב לטהר את עצמי. עכשיו, לאלה שחטאו בסיפור בדיות על האלים יש טקס טיהור קדום. הומרוס לא הכיר אותו, אבל סֶטְסִיכּוֹרוֹס כן: כשהוא התעוור בגלל שהשמיץ את הלנה, הוא לא לא־ידע, כמו הומרוס, מה גרם לזה. להפך, בתור חסיד של המוזות הוא הבין מה הסיבה ומיד חיבר את השורות האלה: " – וכאן בא הציטוט למעלה, שאחריו סוקרטס ממשיך ואומר: "וכשהוא גמר לחבר את כל השיר, שנקרא 'פְּלִינוֹיֶדָה', מיד חזרה אליו ראייתו".

סְטֵסִיכּוֹרוֹס: אֶרִיפִילָה

כשֶׁאֶטְאוּקְלֵס גִּירֵשׁ מִתְּבִי אֶת אַחִיו פּוֹלִינִיקֵס, שְׁנִיָּהם יִלְדִּיו שֶׁל אַדִּיפּוֹס (רְאוּ 'תְּבֵאִיס'), פּוֹלִינִיקֵס הִגִּיעַ לְאַרְגּוֹס. מֶלֶךְ אַרְגּוֹס, אֶדְרֶסְטוֹס, גִּיִּיס צֶבֶא, שֶׁבְּרָאֵשׁוּ עִמְדוֹ שִׁבְעָה מִפְקָדִים, כְּדִי לִצְאֹת לַמִּלְחָמָה נֶגֶד תְּבִי, לַהֲדִיחַ אֶת אֶטְאוּקְלֵס וּלְמַנּוֹת בְּמִקּוֹמוֹ אֶת פּוֹלִינִיקֵס. אֶחָד מִשִּׁבְעַת הַמִּפְקָדִים הָיָה אֶמְפִּיאָרְאוֹס, בַּעֲלָהּ שֶׁל אֶרִיפִילָה, אַחֲוָתוֹ שֶׁל אֶדְרֶסְטוֹס. אֶמְפִּיאָרְאוֹס, שֶׁהָיָה נָבִיא, חִזָּה שֶׁכָּל הַשִּׁבְעָה יָמוּתוּ חוּץ מֵאֶדְרֶסְטוֹס, לָכֵן סִירַב לַהֲשַׁתֵּף וּשְׁיַכְנַע אֶת הַשָּׂאֵר לִנְהוּג כְּמוֹהוּ. פּוֹלִינִיקֵס נִיגַשׁ בַּחֲשָׁאִי לְאֶרִיפִילָה, נִתֵּן לָהּ שֶׁרֶשֶׁרֶת זֶהָב (הַשֶּׁרֶשֶׁרֶת שֶׁהֵבִיא אִתּוֹ מִתְּבִי, זֶה שֶׁקָּדְמוֹס, מִיִּיסֵד תְּבִי, נִתֵּן לָאֲשֵׁתוֹ הֶרְמוֹנִיָּה בַּחֲתוּנָתָם), וּבִיקֵשׁ מִמֶּנָּה לִשְׁכַּנֵּעַ אֶת אֶמְפִּיאָרְאוֹס לִצְאֹת לַמִּלְחָמָה. הִיא לָקְחָה אֶת הַשֶּׁרֶשֶׁרֶת וּשְׁיַכְנַעָה אֶת בַּעֲלָהּ לִצְאֹת לַקָּרֶב, שֶׁבּוֹ הוּא אֶכֶן נִהְרָג. אֲבָל לִפְנֵי שִׁיצֵא לַקָּרֶב הוּא צִיּוּוֹה עַל בְּנָיו, שֶׁכֹּאשֶׁר יִגְדְּלוּ, יִהְרֹגוּ אֶת אִמָּם וְיִיצְאוּ לַתְּקוּף אֶת תְּבִי. אֶחָד מִבְּנָיו הָיָה אֶלְקִמָּאוֹן, שֶׁהִנְהִיג מֵאוּחֵר יוֹתֵר אֶת הַמַּסַּע הַשֵּׁנִי וְהַמוֹצֵלַח נֶגֶד תְּבִי, וְהָרָג אֶת אִמּוֹ – לֹא לִפְנֵי שֶׁבִּגְדָה בַּדֶּרֶךְ דּוֹמָה גַּם בִּבְנָה.

בִּפְרָגְמֵנֵט הַמִּתּוֹרָגִם כֹּאן, הִיחִיד שֶׁנִּשְׁאָר לָנוּ מִתּוֹךְ הַשִּׁיר 'אֶרִיפִילָה' (Ἐριφύλη), אֲנַחְנוּ מוֹצֵאִים אֶת אֶדְרֶסְטוֹס וְאֶת אֶלְקִמָּאוֹן בְּמַסִּיבָה, כָּל הַנִּרְאָה בְּאַרְמוֹן שֶׁל אֶדְרֶסְטוֹס. סָבִיר לַהֲנִיחַ שֶׁהַזְמָן הַדְרַמָּטִי בִּפְרָגְמֵנֵט הוּא אַחֲרֵי הַמַּסַּע הַשֵּׁנִי נֶגֶד תְּבִי. אֶדְרֶסְטוֹס מִבְקֵשׁ מֵאֶלְקִמָּאוֹן לְהִישָׁאֵר בְּמַסִּיבָה, אֲבָל אֶלְקִמָּאוֹן עוֹנֶה שִׁישׁ לוֹ מִשִּׁמָּה לְבַצֵּעַ. הָאֵם הַמְשִׁימָה הִיא רִצָּח אִמּוֹ, אַחֲוָתוֹ שֶׁל אֶדְרֶסְטוֹס? אַרְבַּע הַשּׁוּרוֹת הָאַחֲרוֹנוֹת בִּפְרָגְמֵנֵט מְדַבְּרוֹת עַל אֵם, שֶׁלֹּא בְּרוּר מִי הִיא, הַנוֹסַעַת לַחֲפֹשׁ כָּלָה, אוֹלִי לְבָנָה.

[...] כַּךְ פָּנָה אֵלָיו
 אֲדַרְסָטוֹס הַגָּבוֹר: "אֲלֶקְמָאוֹן, לָמָּה קָמָתָ?
 לָאֵן אַתָּה הוֹלֵךְ וְנוֹטֵשׁ אֶת הָאוֹרְחִים
 וְאֵת הַמְשׁוֹרֵר הַנִּפְלֵא?"

כַּךְ אָמַר, וּבְנֵו שֶׁל אֲמִפִּיאָרְאוֹס,
 יִקִּירוּ שֶׁל אֶרֶס, עָנָה:
 "אַתָּה, יְדִידִי, שְׂתֵּה לִּי
 וְתִהְיֶה בַּמִּסְבָּה,
 אָבֵל לִי יֵשׁ מְשִׁימָה

[חסרות כמה שורות]

וְאִיךְ אִמּוֹ רְתָמָה מְרַכָּבָה [...] ¹
 וְנִסְעָה לְמִצָּא לוֹ כָּלָה [...] ¹
 לְבֵן שֶׁל אֲנַקְסִנְדְּרוֹס [...] ¹
 לְצִאָצָא שֶׁל [...] הִיָּהִיר [...]

1. לא ידוע מיהו הבן של אנקסנדרוס.

סְטִיכּוֹרוֹס: תּבָאִיס

המיתוס על אדיפוס מוכר דרך הטרגדיות 'אנטיגונה', 'אדיפוס בקולונוס', ובעיקר 'אדיפוס המלך' - הגירסאות של סופוקלס למיתוס. אבל יש עוד לא מעט גירסאות אחרות, החל בהומרוס. לפי 'אדיפוס המלך', אדיפוס התחתן עם אמו יוקסטטה וממנה נולדו לו ארבעה ילדים, שני בנים (אֶטְאוֹקְלֶס ופּוֹלִינִיקֶס) ושתי בנות (אֶנְטִיגוֹנָה ואִיסְמֶנָה). כשיוקסטטה מבינה שהתחתנה עם בנה היא תולה את עצמה, ואדיפוס מעורר את עצמו (ומגורש מתְבִּי). לפי הומרוס ('אודיסאה' י"א, 271-280), אדיפוס התחתן עם אמו, שכאן קוראים לה אֶפִּיקְסְטָה, לא יוקסטטה. אחרי שהיא מגלה שהתחתנה עם בנה היא תולה את עצמה, אבל בגירסה הזאת אדיפוס ממשיך לשלוט על תְבִי (ומן הסתם גם לא עיוור את עצמו).

מקורות אחרים מספרים לנו שאמנם אדיפוס עיוור את עצמו, אבל יוקסטטה לא תלתה את עצמה ונשארה בתְבִי (גירסה שאוריפידס אימץ ב'הנשים הפניקיות' שלו).

מקור אנונימי מספר לנו את הגירסה שלפיה אדיפוס התגרש מיוקסטטה והתחתן עם אישה בשם אֶסְטִימְדוֹסָה. האישה הזאת האשימה את בניו של אדיפוס (שנולדו לו מיוקסטטה) בכך שניסו לאנוס אותה. אדיפוס מקלל אותם, ומעביר להם את הגה השלטון על הממלכה, מה שמוביל למאבק הידוע בין האחים ולמוות של שניהם זה מידידיו של זה.

לפי מקורות אחדים (כולל סופוקלס ב'אדיפוס בקולונוס'), המאבק הזה התחיל בכך שֶאֶטְאוֹקְלֶס גירש מתְבִי את פּוֹלִינִיקֶס. לפי אוריפידס ('הנשים הפניקיות'), האחים מסכימים לשלוט ברוטציה, כל אחד במשך שנה, אבל אטאוקלס מסרב להעביר את השלטון לאחיו בתום הקדנציה שלו.

בגירסה כאן, של סְטֶסִיכֹורֹס, אנחנו מוצאים את האם, ששמה אינו מוזכר, פונה אל הנביא טֵיירֶסִיאָס ומנסה לרכך נבואה קטלנית שנתן לה על בניה. אחר כך היא מציעה לבניה סידור, שזוכה לתמיכתו של הנביא, ומקובל על הבנים.

הפרגמנט הנוכחי הוא כנראה חלק משיר בשם 'תֶּבֶאִיס' (Θηβαίς), המצור על תבי, או אולי חלק מה'שבעה נגד תֶּבִי' – שני מיתוסים, שהדים להם נמצאים גם באפוסים בשם הזה, שחוברו מוקדם יותר מזמנו של סְטֶסִיכֹורֹס (ומאוחר יותר גם, כמובן, בטרגדיה 'שבעה נגד תבי' של אייסכילוס).

הפרגמנט נמצא על פפירוס מהמאה השלישית לפנה"ס, שהתגלה ב־1973 (כחלק ממעטפת של מומייה) ופורסם ב־1977. אין ספק שמדובר בקטע משיר ארוך, כנראה בן למעלה מ־300 שורות. הקטע נשמר במצב סביר יחסית, אבל שאר הקטעים בפפירוס מקוטעים ביותר. מכל מקום, אפשר למצוא בהם את שמות שני הבנים: אֶטֶאוּקְלֶס ופּוֹלִינִיקֶס.

[...] "אל תוסיף לצרות שלי
 דאגות מעיקות,
 ואל תנבא לי נבואות מכבדות -
 האלים בני האלמות
 לא קבעו בחק
 שבני-אדם יהיו לנצח
 אויבים זה לזה
 על פני הארץ הקדושה,
 וגם לא ידידים;
 מדי יום הם משנים
 את דעתם של אנשים.

לגבי הנבואות שלך,
 הלואי שאפולון, הפועל מרחוק,
 לא יממש את כלן.

אבל אם נגזר עלי לראות
 את בני טובחים זה את זה,
 ואם בנות הגורל טוו כך,
 הלואי שמות רע
 יקח אותי מיד,
 לפני שאראה במו עיני
 את הבנים שלי מתים בארמון
 או את המדינה שלי נכבשת -
 מראות מפיקי אנוחות ודמעות.

בואו, הקשיבו לי, בָּנִים, יְקָרִים,
הִנֵּה הִהְצָעָה שְׁלִי:
אֶחָד מֵכֶם יָגוּר בְּאַרְמוֹן וַיִּשְׁלַט בְּתֵבִי,
וְאֶחָד – מִי שִׁיפֹל רֹאשׁוֹן בַּגּוֹרֶל –
יַעֲזֹב אֶת הַמָּקוֹם
עִם הַמִּקְנֶה וְעִם כָּל הַזֶּהָב
שֶׁל אָבִיו הָאֶהוֹב.

הַסֵּדוּר הַזֶּה, אֲנִי חוֹשֶׁבֶת,
יִפְטֹר אֶתְכֶם מִהַגּוֹרֶל הַנּוֹרָא
שֶׁחֲזָה הַנְּבִיא הַקְּדוֹשׁ,
בְּתַנְאֵי שֶׁבֶן-קְרוֹנוֹס¹ יִשְׁמַר
עַל הַצָּאצָּאִים וְעַל הָעִיר
שֶׁל הַמֶּלֶךְ קְדֵמוֹס,²
וַיַּעֲכֹב לְזִמֵּן אֶרֶץ
אֶת הָאֶסּוֹן שְׁנִגְזֹר
עַל בֵּית הַמְּלוּכָה".

כֹּף אִמְרָה הָאֲצִילָה,
וּבְמַלִּים רְכוּת מְנַעָה מִבְּנִיָּה
מִלְרִיב בְּאַרְמוֹן,
וְטִירֶסִיאַס הַנְּבִיא תִמְךָ בָּהּ.
בְּנִיָּה צִיתוּ [...]]

1. בן-קרונוס: זאוס.

2. קדמוס: המייסד האגדי של תבי.

סְטֵסִיכֹרוֹס: ביזת טרויה

אחרי עשר שנות מלחמה בלי הכרעה בין היוונים לטרויאנים, האלה אֶתְנָה מציתה בלב אודיסאוס או אֶפִּיאֹס היוונים את הרעיון לבנות סוס עץ. אֶפִּיאֹס בונה את הסוס, יחידה מובחרת של גיבורים יוונים מסתתרת בתוכו, הצבא היווני משאיר את הסוס מול חומות טרויה ונסוג לאי סמוך. הטרויאנים חושדים בסוס, עומדים סביבו ושוקלים מה לעשות בו. הנסיכה קְסַנְדְּרָה והנביא לְאֹקְוֹאֹן טוענים שהסוס מכיל כוח מזוין, חלק מהטרויאנים רוצים להפיל את הסוס מראש צוק, חלק רוצים לשרוף אותו, אבל אחרים אומרים שזה חפץ קדוש, שיש להקדיש לאלה אתנה, והטיעון האחרון הזה זוכה לרוב קולות. הטרויאנים מנפצים חלק מהחומה, מכניסים את הסוס לתוך העיר, ופותחים בחגיגות. בלילה, אחרי שהטרויאנים תשושים משתייה וחגיגות, הלוחמים היוונים מגיחים מהסוס, וביחד עם הכוח היווני שקיבל סימן להגיע, הם פותחים בטבח.

האירוע עצמו של נפילת טרויה לא מטופל ב'איליאס' של הומרוס, ורק פה ושם ב'אודיסיאה'. מכל מקום, האירוע זוכה לטיפול מקיף בשני אפוסים, שחוברו לפני זמנו של סְטֵסִיכֹרוֹס – 'איליאס קטנה' ו'ביזת טרויה'. נשארו לנו מהם רק כמה שורות, אבל הגיעו אלינו שני תקצירים שלהם (מאת פְּרוֹקְלוֹס מהמאה השנייה לספירה).

מהגירסה של סְטֵסִיכֹרוֹס לשיר 'ביזת טרויה' (Ιλίου πέρις) נשארו לנו שני קטעי פפירוס במצב מפורר חלקית, ועוד כמה עשרות פירורים חסרי תקנה.

[...] "מִהָרֹאשׁ אֶל הַמִּקְדָּשׁ בְּאַקְרוּפּוּלִים,¹
הַטְרוֹיָאֲנִים וּבְעֵלֵי בְרִיתָם,
קְדִימָה! וְאֵל תִּתְּפֹתוֹ לְטַעוֹן
שְׁצָרֶיךָ לְנִתְּן אֶת הַסּוֹס הַזֶּה –
הַמְּנִחָה הַקְדוּשָׁה לְאַלֶּה.²
בּוֹאוּ נַחֲשֵׁשׁ מִהָעֶנֶשׂ שְׁלָה [...]"
כִּף אָמַר, וְהֵם שָׁקְלוּ אֵיךְ [...] ³
אֶת הַסּוֹס [...]

-
1. אקרופוליס: לא האקרופוליס באתונה, כמובן, אלא החלק הכי גבוה בכל עיר, שהיה גם בדרך כלל הכי מבוצר (פירוש השם הוא "עיר גבוהה").
 2. לאלה: אתנה.
 3. אולי "והם שקלו איך [להכניס לתוך העיר] את הסוס".

[...] ומִשְׁתוֹקֵק לְשִׁיר [...]
 בּוֹאִי¹ עֲכָשׁוּ, סִפְרִי לִי אֵיךְ
 אִישׁ אֶחָד² לֵיד סִימּוֹאִיס,³
 שְׁמִימִיו זֹרְמִים בְּחֶזֶן,
 לְמַד - מִרְצוֹן הָאֱלֹה, אֶתְנֶה הַנִּכְבֶּדֶת -
 אֶת כָּלִי אֲמָנוֹת [...] ⁴
 [וְזָכָה] בְּתִהְיֶה [עַל יְגִיעַ כְּפִיו]
 בְּמִקּוֹם עַל קֶרֶב וּמִלְחָמָה [...]
 הִמִּיט אֶת יוֹם הַכְּבוֹשׁ
 עַל טְרוּיָה הַגְּדוֹלָה [...]
 כִּי בָתּוּ שֶׁל זָאוּס⁵ רַחֲמָה עָלָיו
 כְּשֶׁנֶּשֶׂא מִים, בְּלִי הַפְסָקָה, לְמַלְכִּים⁶ [...]

-
1. בואי: המשורר פונה אל המוזה שלו.
 2. איש אחד: אפיאוס היווני, בונה סוס העץ.
 3. סימואיס: נהר ליד טרויה.
 4. אומנות [...]: כנראה אומנות [הנגרות].
 5. בתו של זאוס: אתנה.
 6. כלומר, היה משרת בזוי של מלכים.

סְטֵסִיכֹרוֹס: הַחֲזֹרוֹת הַבֵּיתָה

אחרי שטרויה נכבשה, היוונים חוזרים הביתה. חלק גדול מהם טובעים בסערות בים. אודיסאוס נסחף על הים עם צוותו, ואחר כך לבדו, במשך עשר שנים. בנו, טֵלֶמַכּוֹס, מחפש את אביו, ונוסע בין השאר לספרטה, לברר אצל מֶנְלָאוֹס וְהֶלֶנָּה אם יש להם פיסת מידע עליו. בספר ט'ו ב'אודיסיאה' (שורות 1-184) אנחנו מוצאים את אתנה מופיעה בחלומו של טֵלֶמַכּוֹס ומזרזת אותו לעזוב את ספרטה במהירות ולחזור לביתו. הזוג המלכותי נפרד ממנו בחיבה ובמתנות. רגע לפני שהוא עולה על המרכבה הביתה, הם רואים כולם לפתע בשמים עיט שאוחז בציפורניו אווז. הלנה מפרשת את זה כאות מבשר טובות לכך שאודיסאוס יחזור לביתו וינקום במחזירים של אשתו. טֵלֶמַכּוֹס מתפלל שהיא אכן צודקת, ונוסע.

הפרגמנט המתורגם כאן הוא היחיד שנשאר לנו משיר בשם 'החזרות הביתה' או 'השיבות הביתה' (Nóστοι), וסביר להניח שהיו מתוארות בו חזרות נוספות הביתה של כל מיני גנרלים יוונים (החייל הפשוט רחוק עדיין בשלב הזה מאור הזרקורים). הקטע נמצא על פפירוס מהמאה הראשונה לספירה, שהתפרסם ב-1956, וייחוסו לסְטֵסִיכֹרוֹס ולשיר 'החזרות הביתה' לא ודאי.

[...] כְּשֶׁהֲרַעְיָה, הֶלְנָה,
 רָאֲתָה לְפָתַע אֶת הָאוֹת הָאֵלֶּהי,
 פָּנְתָה אֶל בְּנוֹ שֶׁל אוֹדִיָּסֵאוֹס
 וְאָמְרָה לוֹ כֵּךְ:
 "טֵלְמָכּוֹס, בְּרוּר -
 זֶה שְׁלִיחַ שְׂרִירַד מִשָּׁמַיִם אֵלַיִנו
 מִבְּעַד לְאוֹרֵי הַנִּדְהָם, וְטֹס [...] [...]
 צוֹחַ עַל דָּם [שִׁישְׁפֹּךְ בְּקֶרֶב] [...] [...]
 [אוֹדִיָּסֵאוֹס יוֹפִיעַ בְּבֵיתְכֶם] [...] [...]
 גִּבֹּר [...] [...]
 בַּעֲצָתָהּ שֶׁל אֲתֵנָה.
 [וְאִם אַתָּה חוֹשֵׁב:]
 'הִיא סֵתֶם עוֹרֵב צוֹחֲנִי',
 [לֵךְ הַבֵּיתָה,] לֹא אֶעֱכֹב אוֹתָךְ.
 כְּשֶׁפָּנְלֹפֶה תִּרְאֶה אוֹתָךְ,
 אֶת הַבֵּן שֶׁל אָב אֲהוּב [...] [...]"

סְטֵסִיכּוֹרוֹס: אוֹרְסֵטִיָאָה

רגע לפני שהצבא היווני מפליג מאֹוֹלִיס לטררויה, אִיפִיגֵנִיָה מתפתה להגיע לאֹוֹלִיס כי הובטח לה שתינשא לאכילס. היוונים מתכוננים לזבוח אותה, אבל האלה אֶרְטֵמִיס מצילה אותה, ואיפִיגֵנִיָה הופכת לאלה הֶקְטָה.¹ קְלִיטִימֶסְטֶרָה, אשתו של המצביא היווני העליון אֶגְמֶמֶנוֹן, שומרת טינה לבעלה על כך, וכשהוא חוזר אחרי מלחמת טרויה היא מקבלת את פניו ביחד עם אִיגִיסְתוֹס, המאהב (הסודי) שלה, ותוך כדי משתה שהם עורכים לכבודו, הם רוצחים אותו. שנים אחר כך בנה אוֹרְסֵטִס נוקם את נקמת אביו ורוצח אותה ואת המאהב שלה.

הסיפור הזה, בבסיסו, מסופר בתמציתיות אצל הומרוס,² אבל סְטֵסִיכּוֹרוֹס מוסיף לו פרטים רבים ויוצר את ה'אוֹרְסֵטִיָאָה' (Ὀρέστεια) הראשונה, שיר ארוך, שאיסיכילוס, כעבור מאה שנים בערך, נשען עליו ב'אוֹרְסֵטִיָאָה' הדרמטית שלו.

בשלושת הפרגמנטים הראשונים ששרדו מהשיר, המשורר מצייר תמונה פסטורלית עליזה, וקורא למוזה שלו להימנע מנושאים מיליטריסטיים ולטבול בשירים ובריקודים. שני הפרגמנטים הבאים, בעיקר הרביעי – החלום המבהיל של קְלִיטִימֶסְטֶרָה –

1. כך לפי פרגמנט 178, שאינו מצוטט כאן מפני שהוא אינו חלק מהשיר אלא ציטוט מפרשן קדום. מאוחר יותר אוריפידס יאמץ את המודל של סְטֵסִיכּוֹרוֹס במחזה שלו 'איפִיגֵנִיָה באֹוֹלִיס', שם ברגע האחרון האלה אֶרְטֵמִיס מחליפה את איפִיגֵנִיָה באיילה. במחזה 'איפִיגֵנִיָה בטאוריס' אנחנו מוצאים את איפִיגֵנִיָה בממלכת טאוריס, לשם לקחה אותה האלה כדי לשמש במקדש שלה בתפקיד הכוהנת האחראית על העלאת קורבנות אדם – פונקציה לא רחוקה ממעללי 'מלכת הלילה' הקטה.

2. אבל לא רק שהומרוס לא מזכיר את זה שאיפִיגֵנִיָה נזבחה באוליס, אלא הוא לא מזכיר בכלל מישהי בשם כזה (לעומת זאת הוא מציין שלאחת מבנותיו של אגממנון קראו אִיפִיאֶנְסָה). הקטעים הרלוונטיים המרכזיים לסיפור הזה מרוכזים אצלו ב'אודיסיאה': א, 28-43; ד, 524-537; י"א,

מופיעים בהפתעה גמורה ומוחקים באַבחה את ציוץ הציפורים.
לשם שינוי, ארבעת הפרגמנטים הראשונים כאן אינם מפפירוס,
אלא מציטוטים של מחברים קדמונים שונים.

מוֹזָה, בּוֹאִי נָסִיט הַצָּדָה אֶת הַמֶּלֶךְמוֹת,
וְנָשִׁיר עַל נְשׂוֹאֵי הָאֱלִים,
עַל מִשְׁתָּאוֹת אֲנָשִׁים וַחֲגִיגוֹת הַבְּרוּכִים.¹

הפרגמנט הזה הוא שלוש שורות הפתיחה של השיר.

1 הברוכים: כינוי לאלים.

כֹּאֵלָה שִׁירִים שֶׁל בְּנוֹת הַחֵן,¹
 שֶׁשָּׁעֲרָן יָפָה, אֲנַחְנוּ צְרִיכִים לְשִׁיר,
 וְלִבְדּוֹת בְּקִלְלוֹת לַחֵן פְּרִיגִי²
 עִם בּוֹא תוֹר הָאָבִיב.

-
1. בנות החן: (כְּרִיטוֹת). כך מתאר אותן הסידורס ב'תאוגוניה' (907-911):
 אֲוִרִינֹמָה יָפֶת הַתָּאֵר, בְּתוֹ שֶׁל אוֹקְאָנוֹס,
 יִלְדָה לוֹ אֶת שְׁלֹשׁ בְּנוֹת הַחֵן יְפוֹת־הַלְחִי:
 אַגְלָאָה, אֲוִפְרוֹסִינָה וְתֵלִיאָה הַקְסוֹמָה.
 תְּשׁוּקָה מְרִפָּה-אֵיבָרִים שְׁפוּכָה מְעִינִיָּהן
 וְיָפָה הוּא מִבְּטָן מִתְחַת לַגְּבוֹת.
 2. לחן פריגי: המודוס הפריגי נחשב מתאים במיוחד לעונת האביב.

174 (211)

כְּשֶׁצִּיּוֹן הַסְנוּנִיּוֹת מִסְתַּלְסֵל בְּאָבִיב.

וְנִרְאָה לָהּ שְׁנַחֲשׁ בָּא אֵלֶיהָ, קָדְקְדוּ מִכְתָּם בְּדָם,
וּמִמֶּנּוּ הִגִּיחַ נָסִיךְ מְשׁוֹשֶׁלֶת פְּלִיסְתָּנָס.

החלום של קליטימסטרה. הנחש מייצג את אגממנון, והקודקוד שלו, המגואל בדם, מייצג את ראשו של אגממנון אחרי שחטף את המהלומה מהגרזן של אשתו. הנסיך המגיח מראשו של הנחש הוא ככל הנראה אורסטס, נכדו של פליסתנס, אבי אגממנון.

אָפֿן לֶךְ אֶת הַקֶּשֶׁת הַזֹּאת -
מִדְּהִימָה - כְּדֵי לִירוֹת בְּעֶצְמָהּ.

פרשן קדום מעיר: "אוריפידס אומר שאורסטס קיבל את הקשת שלו במתנה מאפולון. כי הוא כותב ('אורסטס', 268-269): 'תן לי את קשת הקרן, המתנה מאפולון! הוא אמר לי להדוף בעזרתה את האלות' [אלות הנקמה, האריניות]. וסְטִיכוֹרוֹס אומר: " - וכאן מופיע הציטוט למעלה.

שני פרגמנטים שלא ברור לאיזה שירים הם שייכים

271 (232)

יֹתֵר מִכָּל דָּבָר
אֶפֹּלֹן מִחֶבֶב שִׁירִים וְרִקְוִדִים;
צֶעַר מֵרָאָב לָהֶם מִנֶּת חֶלְקוֹ שֶׁל הָדָס.

272 (235)

אָדוֹן הַסּוּסִים חֲלוּלֵי הַפְּרָסוֹת.

על האל פוסידון.

אֵיבִיקוֹס

אֵיבִיקוֹס (Ἰβυκος) נולד בדרום איטליה, במדינת רֶגִיוֹן, ופעל במחצית השנייה של המאה השישית לפנה"ס. בשלב מסוים, בהזמנת הטירן המפורסם פּוֹלִיקְרָטֶס, הוא עבר לאי סְמוֹס (סמוך לחוף המערבי של טורקיה המודרנית). באותה תקופה, בערך, שהה בחצרו של הטירן גם המשורר אֶנְקֶרָאֹן. השלישייה הזאת חלקה אהבה עזה לא רק לאמנות, אלא גם לנערים – מוטיב מרכזי בשיריהם של שני המשוררים. ניתן למצוא גם קווים מקבילים אחרים בסגנון שירתם, אם כי כל אחד מהם שומר על קולו הייחודי.

סבורים שאֵיבִיקוֹס חיבר שני סוגי שירה: עלילות ארוכות בסגנון של סְטֶסִיכּוֹרוֹס, ושירים הומו־ארוטיים. מהסוג הראשון נשאר לנו פרגמנט ארוך יחסית (S151). הוא נמצא על פפירוס מהמאה הראשונה לפנה"ס, שהתגלה בתחילת המאה העשרים, אבל לא תירגמתי אותו כאן מפני שהוא נשמע כמו אוסף של קלישאות הומריות, המסתיימות בליקוק לטירן פּוֹלִיקְרָטֶס. אין ביטחון שהשיר הוא אכן של אֵיבִיקוֹס, אבל גם אם כן, זה בסדר – לכל משורר יש רגע של חולשה.

מייחסים לאֵיבִיקוֹס את המצאת הסְמֵיָקָה, כלי פריטה עם תיבת תהודה קטנה שממנה מזדקרת (בזווית של 135 מעלות בערך) זרוע ארוכה, וביניהן (בין הזרוע לתיבה) מתוחים אחד-עשר מיתרים.

נשארו לנו הרבה פירורי פפירוס משירתו של אֵיבִיקוֹס, אבל מעט מאוד בשר. מוגשים כאן כל הקטעים הראויים לטעמי מבחינה ספרותית.

בְּאֵיב פּוֹרְחִים חֲבוּשִׁים,
 שְׁמִי נִהְרֹת מְשָׁקִים
 בְּגֵן הַטְּהוֹר שֶׁל הַנִּימְפוֹת,
 וְאַשְׁכוּלוֹת עֲנָבִים
 צוֹמְחִים תַּחַת גֶּפֶן מַצֵּל;
 אֲבָל אֶצְלִי בְּשׁוּם עוֹנָה
 אָרוֹס לֹא הוֹלֵךְ לִישָׁן.
 כְּמוֹ הָרוּחַ הַצְּפוֹנִית מִתְרַיָּקָה,¹
 הַמְּבַרֶּקֶה בְּרָקִים,
 הוּא מְסַתֵּעַר עָלַי בְּצוֹ אֶפְרוֹדִיטָה,
 אֶפֶל, בְּלִי בּוֹשָׁה, מְשַׁנֵּעַ,
 מְטַלְטֵל לִי אֶת הַלֵּב
 בְּכָל הַכַּח, מֵהַשָּׁרֵשׁ.

1. תריקה: (= תְּרִיקָה), חבל הארץ בצפון הים האגאי, בין טורקיה ליוון המודרניות.

שׁוּב אֶרֶץ מִסְתַּכֵּל בִּי
 מִתַּחַת לְעַפְעָפִים כְּהִים, מִמָּסִים,
 וּמִשְׁלִיךְ אוֹתִי בְּקֶסֶם יוֹ הָרָבִים
 אֶל תוֹךְ הָרֶשֶׁת־עַד־הָאָפֶק
 שֶׁל אֶפְרוֹדִיטָה הָאֵלֶּה.
 בְּחַיִּי, כְּשֶׁהוּא תוֹקֵף אוֹתִי
 אֲנִי מִצְטַמָּרֵר כְּלִי
 כְּמוֹ סוֹס אֲלוֹף, לְקִרְאָת זְקֵנָה,
 הָרְתוּם לְמִרְכָּבָה מְהִירָה
 וְנִגָּשׁ לְמִסְלוֹל בְּלִי רָצוֹן.

אֹרִיאָלוֹס, נֶצֶר בְּנוֹת הַחֵן¹
 שְׁעִינִיָּהֶן כְּחִלּוֹת,
 יִקְרֶן שֶׁל יְפוֹת הַשָּׁעַר,²
 קִיפְרִיס וּפִיתוֹ רֶכֶת הַמִּבְטָ³
 גִּדְּלוּ אוֹתָךְ בֵּין שׁוֹשְׁנִים.

-
1. אוריאלוס הוא כנראה מאהב צעיר של איביקוס. בנות החן הן הכריטות. ראו סטסיכורוס 173.
 2. במקור יש כאן לְקוֹנָה (חלל בטקסט). המהדירים נוהגים למלא אותה (על סמך 'עבודות וימים' של הסידוס, שורות 73-75) במילה "הוֹרְאִי", פרסוניפיקציה (או, מדויק יותר, האלהה) של עונות השנה. וכך אנחנו מקבלים "יקרן של העונות יפות השיער".
 3. קיפריס הוא כינוי לאלת האהבה אפרודיטה (מילולית: "הקפריסאית"). פייתו היא מילה ביוונית שפירושה לרוב "שכנוע" או "פיתוי", וכאן, באות גדולה, "אלת הפיתוי".

שׁוֹתֵי חֶשֶׁרֶת עֲבִים.

על אנשים הנקלעים לסערה.

הֵן פָּשְׁטוּ אֶת הַשְּׁמָלוֹת הַצְּבֻנוֹת,
וְאֶת הַצְּעִיפִים וְהַסְכוֹת

סימונידס

סימונידס (Σιμωνίδης) נולד באי קאוס¹ ב-556 לפנה"ס בערך, וחי קרוב ל-90 שנה. הוא היה משורר פופולרי מאוד בזמנו, שקיבל הרבה הזמנות ממדינות, שליטים ועשירים שונים ברחבי העולם היווני לכתוב להם שירי ניצחון, קינות, כתובות הקדשה² וכיו"ב - עבודה שעשה באוזן קשובה (מדי) לדרישות המעסיקים, בפתוס רב, ובמוסרניות שוצפת. האם הוא גם עשה את זה בשמחה? לא ידוע. מכל מקום, מתקבל הרושם שבתאוה שלו לצבור מזומנים הוא לא בחל בשום הזמנה, עד שיצא לו שם של "מוזה להשכרה". בני זמנו והעולם העתיק העריכו בדרך כלל את שירתו, והמלומדים באלכסנדריה ההלניסטית הכלילו אותו בקנון של תשעת המשוררים הליריים.³

עם זאת, לפי מה ששרד משירתו, ובמרחק הזמן, ניכר שסימונידס נמנה עם אותו זן כתבנים שקולים, נבונים, רהוטים ומדויקים, שיודעים לומר את הדבר הנכון בזמן הנכון, לפעמים אפילו בשמץ חן, אבל בלי השראה. בכל אופן, גם לזן הזה מתפלג לפעמים משהו לא בינוני, ופרגמנט 543 עם הדרמה העזה שבו הוא עדות לכך. הוא מובא כאן יחד עם שני פרגמנטים קצרים חניניים.

1. קאוס: "קָאָה" בימינו, בערך 60 קילומטרים דרומית-מזרחית לאתונה.
2. הגיעו לידינו עשרות אפיגרמים ואפיטפים (כתובות הקדשה על קברים או על מבנים ציבוריים) תחת שמו של סימונידס, והם אלה שהביאו לו את עיקר פרסומו בדורות הבאים ועד ימינו. אבל... רובם נכתבו ככל הנראה בתקופה ההלניסטית (בין המאה השלישית למאה הראשונה לפנה"ס), עם הנטייה שלה להתלות באילנות גבוהים. בספר 'כאן שוכב' (עמ' 44-54) מוגש מבחר דוגמאות מהם. ראו ב"רשימת ספרים נבחרים".
3. בקנון הזה נכללו המשוררים שהמלומדים ההלניסטים מצאו לנכון לכתוב פרשנות על יצירתם, ואלה הם, לפי סדר כרונולוגי משוער: אלקמן, ספפו, אלקיוס, סטסיכורוס, אַנְקְרָאון, אֵיפִיקֶוס, סימונידס, פֶּקִילִידס, פִּינְדָרוֹס.

[... מְכַוֶּצֶת] בְּתוֹךְ תְּבָה מְעַצְבֶּת,
הָרוּחַ הַנוֹשֶׁבֶת וְהַיָּם הַסּוֹעֵר
נִפְצוּ אוֹתָהּ מִפֶּחַד,
וּבְלִחְיִים רְטֹבֹת חִבְקָה אֶת פֶּרֶסְאוּס,
"בֵּן, אֵיךְ אֲנִי סוֹבֵלֶת!" אָמְרָה.
"אֲבָל אַתָּה, תִּינּוֹק שְׁלִי,
יֵשֶׁן, חוֹלֵם בְּתוֹךְ תְּבָה
רְתוּקָה בְּמַסְמְרֵי אֶרֶד,
מְטִלְטֵלֶת בְּלִילָה לֹא לִילָה,
בְּתוֹךְ אֶפְלָה קוֹדֶרֶת.
בְּפָנִים יְפוֹת שׁוֹכֵב לָךְ,
עָטוּף בְּשִׁמְכֶת אֲרָגְמָן.
גָּלִים בְּרַעְמָה לְבָנָה
חוֹלְפִים מֵעַל לְשַׁעְרָךְ,
וְאַתָּה לֹא מְרַגֵּישׁ –
גַּם לֹא אֶת צְרוּחַת הָרוּחוֹת.
אִם הָאֵימָה הַזֹּאת הִיְתָה אֵימָה בְּשִׁבְלֶךְ,
הִיְתָה מָטָה אֶזֶן קִטְנֻטָּנֶת לְמַלִּים שְׁלִי.

שֶׁן תִּינּוֹק, אֲנִי אוֹמֶרֶת.
שֶׁן יָם! שְׁנֵי מְצוּקָה לֹא נִגְמְרֶת!
הַלֹּאִי שֶׁתִּתְעוֹרֵר, אֲבֹא זְאוּס,¹
לְעֹזֹר לָנוּ.

1. אֲבֹא זְאוּס: זְאוּס כֵּאן הוּא הָאֵל הָאֵב אֲבָל גַּם אֲבִיו בְּפוּעֵל שֶׁל פֶּרֶסְאוּס.
סוּף טוֹב, הַכֹּל טוֹב: זְאוּס נִעְנָה לְתַחֲנִינָתָהּ שֶׁל דִּנָּאָה, וְהִתִּיבָה מְגִיעָה
בְּשִׁלּוּם לְחוּפֵי הָאֵי סְרִיפּוֹס בֵּימֵי הָאֲגָאִי. אַחִיו שֶׁל מֶלֶךְ הָאֵי מְגַדֵּל אֶת
הַתִּינּוֹק פֶּרֶסְאוּס, וְהַמֶּלֶךְ עֲצָמוּ מִתְאַהֵב בְּדִנָּאָה, שֶׁמִּפְנֵה אֵלָיו כִּתְף קָרָה.

וְאִם מִשְׁהוּ בַּתְּחִנָּה הַזֹּאת
חֲצוּף אוֹ לֹא הוֹגֵן –
אָנָּה סֶלַח לִי [...].”

אֶקְרִיסְיוֹס, מֶלֶךְ אֲרֶגוֹס, קִיבֵּל נְבוּאָה שֶׁהֵבֵן שִׁיּוּלֵד לְבָתוֹ דָּנָאָה
יֵהְרוּג אוֹתוֹ. כְּדֵי לִהְקִידִים תְּרוּפָה לְמַכָּה הוּא כֹּלֵא אֶת בָּתוֹ בַּחֲדָר
בְּמִרְתֵּף אֶרְמוֹנוֹ, אֲבָל זָאוֹס בֹּא אֵלֶיהָ בְּדַמּוֹת גֶּשֶׁם זֶהָב וְכַעַל
אוֹתָהּ. מִהֲזִיוּג הַזֶּה נּוֹלֵד הַגִּיבּוֹר הַמְּפּוֹרֶסֶם פְּרֶסְאוֹס. כְּדֵי לִהְיָמֵנַע
מִלֵּהֲרוּג בְּמוֹ יָדָיו אֶת בָּתוֹ וְאֶת נִכְדּוֹ, אֶקְרִיסְיוֹס הַכֹּנִיס אוֹתָם לְתוֹךְ
תֵּיבַת עֵץ וְהַשְׁלִיךְ אֶת הַתֵּיבָה לַיָּם.

וְצַפְרִים בְּלִי סוּף
 הִתְעוֹפְפוּ מֵעַל רֹאשׁוֹ,¹
 וְדָגִים זָנְקוּ אֶל עַל
 מִתּוֹךְ הַמַּיִם הַבְּהִים
 לְצִלֵּל שִׁירוּ הִיפָּהּ.

1. מעל ראשו: של אוֹרְפֵּאוֹס, המשורר והזמר האגדי.

מִבֵּין שְׁפָתַי אֲרַגְמָן
שְׁלֶחָה נִעְרָה אֶת קוֹלָהּ.

קֶסְנוֹפָּנֶס

קֶסְנוֹפָּנֶס (Ξενοφάνης) נולד בקולופון, מדינה על חוף אִיוֹנִיָה (סמוך לאיזמיר המודרנית), ב־570 לפנה"ס בערך. לפי עדותו (פרגמנט 8), בגיל 25 הוא נאלץ לגלות ממדינתו בעקבות הכיבוש הפרסי של המקום (ושל אִיוֹנִיָה כולה), שהתרחש בסביבות 545 לפנה"ס. לפי אותה עדות הוא חי אחר כך לפחות עוד 67 שנים (כלומר, לפחות עד גיל 92), בעיקר במזרח סיציליה, שהיתה חלק מהעולם היווני.

לִקְסְנוֹפָּנֶס לא היה מזל כמשורר, לפחות לא אחרי זמנו, כי כבר אפלטון ואריסטו, מאה שנים בערך אחרי מות המשורר, מתייחסים אליו כאל פילוסוף. וכך נגזר על קֶסְנוֹפָּנֶס האומלל להיות מוכר יותר, עד ימינו, בתור פילוסוף "קדם סוקרטי" ופחות כמשורר.¹

אבל קֶסְנוֹפָּנֶס היה בראש ובראשונה משורר, וכך הוא גם מתייחס אל עצמו (ראו פרגמנט 2). נכון, הוא נטה להגג, והרבה, אבל, כמו שקורה למשוררים כאלה, זה לא הפך אותו לפילוסוף אלא סתם למשורר פחות טוב. גם הנטייה שלו לדת – אם כי לא במובן היווני המסורתי² – לא מוסיפה לשירתו. ועם זאת, קטעי השירים שנשארו לנו בהחלט מסקרנים, ופה ושם גם משעשעים וחינניים.

כל השירים מפרגמנט 1 עד 8 הם במשקל הצמד האלגי. השירים מפרגמנט 10 ואילך – ה'פילוסופיים' יותר – הם במשקל

1. ראו אפלטון, 'סופיסטס', 242c-d; אריסטו, 'מטפיזיקה', 986b18-27. לדין מפורט יותר ראו בעיקר פרקים 3-4 (977a10-979a14) בספרו של (פסאודו) אריסטו 'על מליסוס, קסנופנס וגורגיאס'.

2. כלומר, הוא לא היה פוליטיאיסט, אלא מונותאיסט. ראו פרגמנטים 23-26.

ההקסמטר הדקטילי, ולכאורה לא אמורים להופיע בקובץ של שירה לירית, אבל התמונה הגדולה יותר חשובה מהתעקשות על עקרון זה או אחר.

אם כן, מוגש כאן מבחר גדול ממה שנשאר לנו משירתו, כולל כמה מההגיגים היותר מעניינים שלו.

כִּי עָכָשׁוּ הָרִצְפָּה נִקְיָה,
 גַּם הַיָּדִים שֶׁל כָּלם וְהַגְּבִיעִים.
 מִשְׁרַת מְנִיחַ זָרִים קְלוּעִים
 עַל הָרָאשִׁים שֶׁל הָאוֹרְחִים,
 אַחֵר מִגִּישׁ מֵרֵיחַנִי בְּצִלּוֹחִית.
 כֹּד עֲרֹבֹב הַיֵּין נֶצֶב גְּדוּשׁ חֲדוּה,
 וַיֵּין נוֹסֵף מוֹכֵן בְּקִנְקָנִים,
 עֵדִין, מַדִּיף רֵיחַ פְּרִיחָה,
 וּמִבְטִיחַ לֹא לֶאֱזֹל לְעוֹלָם.
 הַקְטָרֶת בְּמַרְכּוֹ הַחֹדֶר מְפִיצָה נִיחוּחַ קְדוּשׁ,
 וְהַמִּים כָּאֵן צוֹנְנִים, מְתוֹקִים וְזָפִים.
 לְחָמִים זֶהְבִּים מְצוּיִים בְּטוֹחַ-יָד
 וְגַם שְׁלֹחַן מִפְאָר, עָמוּס גְּבִינוֹת וּדְבֵשׁ סְמִיךְ.
 הַמְזֻבָּח בְּאִמְצָע מְכֻסָּה כָּלּוּ פְּרָחִים
 וְשִׁירָה וְשִׁמְחָה מְמַלְאוֹת אֶת הַבַּיִת.

חוֹגְגִים בְּמִשְׁתֵּה צָרִיכִים קֶדֶם-כָּל
 לִתֵּת שְׂבַח לְאֵל בְּסִפּוּרִים נִכְבָּדִים
 וּבְמַלִּים טְהוֹרוֹת,
 וְלִנְסֹךְ, לְהַתְפַּלֵּל לַהֲיוֹת מְסֻגָּל
 לַעֲשׂוֹת מַה שֶּׁנִּכְוֵן, וְלַהֲמִנֵּעַ מַעֲוָל.
 וְאָדָם צָרִיךְ לַשְׁתּוֹת בְּמִדָּה
 שְׁיֻכַּל בְּלִי עֲזָרָה לְהַגִּיעַ הַבֵּיתָה –
 אֵלָּא אִם כֵּן הוּא זָקֵן מְדִי.

וַיֵּשׁ לְשִׁבְחָ אֶת מִי שֶׁהָיָה
 מִפִּיק מִפְּיו פְּנִינִים,
 הַמְּאֲדִירוֹת אֶת הַמְּדוֹת הַטּוֹבוֹת.
 וַאֲיֵן לְסִפָּר עַל מַלְחָמוֹת הַטִּיטָנִים
 אוֹ הָעֲנָקִים אוֹ הַקְּנַטָּאוּרִים¹ –
 הַבְּדִיּוֹת שֶׁל קוֹדְמֵינוּ –
 אוֹ עַל סְכָסוּכִים אֱלִימִים: אֵיךְ בָּזָה תוֹעֵלָתָ.
 תָּמִיד יֵשׁ לְחֹשֶׁב עַל הָאֱלִים בְּחִיּוֹב.

שיר המתאר איך אמור להיראות משתה אידיאלי בעיניו של המשורר. היה גם אידיאלי אם קסנופנס היה נשאר רק עם הבית הראשון.

1. טיטנים... קנטאורים: הטיטנים היו האלים שקדמו לדור של זאוס ושאר האלים האולימפיים; הענקים היו יצורים מפלצתיים, שאינם אלים ואינם בני אדם; והקנטאורים היו יצורים שפלג גופם התחתון סוס והעליון אדם. על מלחמות האלים בטיטנים ראו הסיודוס, 'תאוגוניה', שורות 619-730.

אָבֵל אַם מִישֶׁהוּ זֹכֶה בְּנִצְחֹן בְּרִיצָה
 אוּ בְּפִנְטִילֹן¹ (בְּמִתְחָם הַמְקֻדָּשׁ לְזֵאוּס
 לְצַד זֶרֶם פִּיסָה בְּאוֹלִימְפִיָּה)²
 אוּ בְּהֶאֱבָקוֹת אוּ בְּקֶרֶב־אֲגֵרוֹף מֶר,
 אוּ בְּתַחֲרוֹת הַנּוֹרָאָה, שְׁקוֹרָאִים לָהּ פְּנִקְרֵטִיוֹן³ -
 הָאֲנָשִׁים לֹא מִפְּסִיקִים לְדַבֵּר עָלֶיו,
 וּבִימֵי הַתַּחֲרִיּוֹת הוּא זֹכֶה
 בְּכֶסֶּא בְּשׁוֹרָה רֵאשׁוֹנָה,
 אוֹכֵל עַל חֶשְׁבוֹן הַמְּדִינָה,⁴
 וּמִקְבֵּל בְּנוֹסָף פָּרֶס כְּסָפִי.⁵
 גַּם אִם יִנָּצַח בְּמֶרוֹץ סוֹסִים
 הוּא יִזְכֶּה בְּהִטְבוֹת הָאֵלָה,
 בְּלִי שָׁזָה יִגִּיעַ לוֹ, כְּמוֹנִי:

-
1. פִּנְטִילֹן: קֶרֶב חֲמֵשׁ. תַּחֲרוֹת בַּחֲמִישָׁה תַּחֲוִמִּים: קִפִּיצָה, רִיצָה, הַטֹּלַת דִּיסְקוֹס, הַטֹּלַת כִּידוֹן, הַתְּגוּשׁוֹת.
 2. בְּמִתְחָם הַמְקוֹדָשׁ... בְּאוֹלִימְפִיָּה: הַאֲזוֹר שָׁבוּ נִעְרְכוּ הַמִּשְׁחָקִים הָאוֹלִימְפִיִּים, לִיד פִּיסָה, יִישׁוּב לִיד אוֹלִימְפִיָּה בַּמַּעֲרָב חֲצִי הָאִי הַפְּלוֹפּוֹנִסִי. בְּמִלִּים "זֶרֶם פִּיסָה" הַכוֹנוֹנָה כְּנֵרָאָה לְנֵהַר אֶלְפֵּאוּס הַסְמוּךְ.
 3. פְּנִקְרֵטִיוֹן: (מִילּוּלִית: בְּכָל הַכּוּחַ) תַּחֲרוֹת הַמִּשְׁלַבֵּת בֵּין קֶרֶב אִיגְרוֹף לְהַתְּגוּשׁוֹת - לֹא רַחוּק כְּנֵרָאָה מֵאִיגְרוֹף תַּאֲלִנְדִי.
 4. עַל חֶשְׁבוֹן הַמְּדִינָה: הַכוֹנוֹנָה לְאֲרוּחוֹת שְׁהוֹעֲנִקוּ בְּפִרִּיטְנִיאוֹן - מַעֲיִן בֵּית הַפְּרִלְמֶנֶט - לְאֲרוּחִים מְכֻבָּדִים וּלְמִנְצָחִים בַּתַּחֲרוּיּוֹת הָאוֹלִימְפִיּוֹת. בְּנֵאוּם הַהִגָּנָה שֶׁל סוֹקְרַטֶס' (36d) הַפִּילוֹסוֹף נִדְרַשׁ לְהַצִּיעַ עֲוֹנָשׁ לַעֲצֹמוֹ. הוּא מַצִּיעַ שְׁהוֹעֲנוֹשׁ יִהְיֶה לָתֵת לוֹ "לְסַעֲדוֹ בְּפִרִּיטְנִיאוֹן. זֶה מַגִּיעַ [לִּי] הָרַבָּה יוֹתֵר מֵאֲשֶׁר לְכָל אֶחָד מִכֶּם שׁוֹכֵחַ בַּתַּחֲרוּיּוֹת הָאוֹלִימְפִיּוֹת בְּרִכִּיבָה עַל סוֹס אוּ עַל מַרְכָּבוֹת שֶׁל שְׁנֵי סוֹסִים אוּ שֶׁל אַרְבַּעָה". הָאִם הוּא קִיבֵּל אֶת הָרַעֲיוֹן לְעֲוֹנָשׁ הַזֶּה מֵהַשִּׁיר הַנוֹכַחִי שֶׁל קְסֵנוֹפֶנֶס?
 5. פָּרֶס כְּסָפִי: כְּנֵרָאָה 500 דְּרַכְמוֹת. דְּרַכְמָה הִיטָה הַשֹּׁכֵר הַיּוֹמִי הַמִּמוּצָע לְפֹעֵל מִיוֹמָן בַּתְּקוּפָה הָאֲמוֹרֶה.

אֲמָנוֹת הַשִּׁירָה שְׁלִי טוֹבָה מְשָׁרִירִים
שֶׁל גְּבָרִים אוֹ שֶׁל סוֹסִים.
אֵין סֶפֶק, זוֹ שְׁרִירוֹת מְטַפֶּשֶׁת -
לֹא צוֹדֵק לְהַעֲדִיף שְׁרִיר עַל שִׁיר.
הִרִי אִם יֵשׁ מְתַאֲגֵרף טוֹב בָּעֵם,
אוֹ מְתַאֲבֵק אוֹ אִישׁ פִּנְטִתְלוֹן אוֹ אָצֵן
(הַתַּחֲרוֹת הַכִּי יִקְרָתִית),
זֶה לֹא מְשַׁפֵּר אֶת הַחֶק וְהַסֵּדֶר.
הַמְדִּינָה לֹא יוֹצֵאת מִכְּלִיָּה מֵאֲשֶׁר
עַל נִצְחוֹן בְּאַתְלֵטִיקָה, שָׁם עַל גְּדוֹת פֵּיסָה:
זֶה לֹא מְשִׁמֵּן אֶת קַפּוֹת הָאוֹצֵר שְׁלָה.

לְקַסְנוֹפֶנֶס קֶשֶׁה לְהַשְׁלִים עִם הָעוֹבְדָה שְׂרוֹב הָאֲנָשִׁים מַעֲדִיפִים
כְּדוֹרְגַל עַל פְּנֵי שִׁירָה.

וְאַחֲרֵי שֶׁלְמָדוֹ מֵהַלִּידִים¹ מוֹתָרוֹת מִיָּתָרִים,
כְּשֶׁלֹּא הָיוּ תַּחַת עַל שֶׁל הָעֲרִיצוֹת הַשְּׁנוּאָה,²
הֵם נִהְגוּ לָרֶדֶת לַעִיר בְּגִלְמֹת אֲרָגְמָן -
לֹא פָחוֹת מֵאַלֶּף מֵהֶם -
לְהַתְנָאוֹת וּלְהַשְׁוִיץ בְּתַסְרוּקוֹת שֶׁלָּהֶם
וּלְנֹצֵץ מֵרֵב קְרָמִים מְסִרִּיחִים מִיָּקְרָה.

"למרות שאזרחי קולופון... היו בהתחלה מאופקים בהתנהגותם, כשהם התיידדו עם הלידים והפכו לבעלי הברית שלהם הם נסחפו לחיי תפנוקים, והלכו עם שיער מקושט בתכשיטי זהב, כמו שגם קסנופנס אומר: " - וכאן מופיע הציטוט למעלה. אֲתֵנִיס (סוף המאה השנייה לספירה, והאחראי לפרגמנטים 1-3, 5-6), המצטט את הדברים האלה (בספרו 'סעודת המלומדים', 526ab), ממשיך וכותב: "והם היו כל כך פרוצים בגלל שתייה בשעות לא שעות, עד שכמה מהם לא ראו את זריחת השמש ולא את שקיעתה... [ומסופר] שאלף מהם היו יוצאים לעיר לבושים בגלימות ארגמן, צבע שהיה אז מבוקש מאוד ונדיר אפילו אצל מלכים".

1. לִידִים: לִידִיה - ממלכה במערב אנטוליה ובמרכזה, מזרחית לאיוניה - היתה ידועה בעושרה, ובתקופה הרלוונטית מלך בה (ועל איוניה, כולל קולופון) קְרוֹזִסוס (545-560 לפנה"ס), שהיה שם נרדף לעושר אגדי.
2. העריצות השנואה: תקופת הכיבוש הפרסי, החל מ-545 בערך לפנה"ס.

אומרים שפעם, כשעבר¹ ליד כלכלב
 שמישהו החטיף לו, רחם עליו וסח:
 "תפסיק, אל תרביץ לו, זו נשמה של חבר -
 זהיתי אותו לפי היללה".

האמונה בגלגול נשמות עתיקה כנראה כמו הטיפשות האנושית.
 האם קסנופנס לועג כאן לאמונה הזאת או לדרך המקורית שבה
 פיתגורס זיהה את חברו?

1. כשעבר: הכוונה לפיתגורס (495-570 לפנה"ס בערך) - פילוסוף ומתמטיקאי, ובעיקר דמות לוטה בערפל כבד כל כך של סיפורים ואנקדוטות, עד שהמזל היחיד, לקורא, הוא שחלק מהם משעשעים משהו. מכל מקום, פרט בולט בהם הוא שיווני היה יכול להיחשף כבר בתקופה האמורה להמוני השפעות בתחומים שונים, ממצרים והמזרח הקרוב הקדום ועד הודו - בתנאי, כמובן, שהיה סקרן (על פיתגורס בהרחבה ראו: שמואל שקולניקוב, 'תולדות הפילוסופיה היוונית', יחדיו, 1981, פרק 4).

כָּכֶר שְׁשִׁים וְשֶׁבַע שָׁנִים
 זֹרְקוֹת אוֹתִי מֵצֵד לְצֵד בְּרַחְבֵּי יוֹן.
 וְעַד אֵז, מִשְׁנֹלְדָתִי, עָבְרוּ עוֹד עֶשְׂרִים וְחֲמֵשׁ -
 אִם אֲנִי מְדִיק בְּסִפְיָה שְׁלִי.

בגיל 25, ככל הנראה בעקבות הכיבוש הפרסי ב-545 לפנה"ס, קְסֶנוֹפָנֶס נאלץ לגלות מקולופון. את 67 השנים הבאות בחייו הוא בילה, כפי שהוא מעיד כאן, "ברחבי יוון". יוון בתקופתו של קְסֶנוֹפָנֶס לא שכנה רק בחבל הארץ שנקרא כך בימינו, אלא היא היתה השם הכולל לכל המקומות שהיו בהם ריכוזי יוונים. במקרה הנוכחי, קְסֶנוֹפָנֶס בילה כנראה את רוב חייו בעיקר בסיציליה, שהיה בה ריכוז גדול של יוונים, בעיקר במזרח האי. אם כן, קְסֶנוֹפָנֶס כתב את הקטע הזה כשהיה בן 92 (סופוקלס, אגב, כתב עד יומו האחרון בגיל 90, גם סימונידס חי עד גיל 90, אנקראון עד 85, אֶוֹרִיפִידֶס ואפלטון חיו 80 שנים בערך, גורגיאס עד 105, והלאה והלאה) - לא כולם מתו אז בגיל 40 או 50 כמו שסיפרו לי ספרי ההיסטוריה שקראתי בילדותי. לא ברור כמה זמן בדיוק הוא המשיך להיטלטל אחר כך ברחבי יוון.

כִּי מֵהֶתְחַלָּה כָּלֵם לְמָדוֹ עַל פִּי הוֹמְרוֹס.

האפוסים של הומרוס, ה'אֵיליאַס' וה'אוֹדִיסֵאָה', היו בשביל חלק גדול בעולם היווני מה שהתנ"ך עדיין בשביל חלק לא מבוטל מהעולם היהודי-נוצרי - מסמך שאין עליו עוררין.

הוֹמְרוֹס וְהֶסְיוֹדוֹס יַחֲסוּ הַכֹּל לְאֵלִים,
 אֶת כָּל מֶה שֶׁרְאוּי לְתוֹכְחָה וְגִנוּי בְּקֶרֶב אָנָשִׁים:
 לְגִנֹּב וּלְנָאֵף וּלְרַמּוֹת זֶה אֶת זֶה.

אָבֿל בְּנֵי אָדָם סְבוּרִים שְׁהֹאֲלִים נוֹלָדִים,
וְשִׁישׁ לָהֶם בְּגָדִים, קוֹל וְגוֹף כְּמוֹ שֶׁלָּהֶם.

אֱלֹהֵי לְסוּסִים¹ וּלְפָרוֹת הָיוּ זְרוּעוֹת,
 וְאֱלֹהֵי יָכְלוּ לְצִיר וְלִיצֹר,
 מִמָּשׁ כִּמּוֹ אֲנָשִׁים:
 הַסּוּסִים הָיוּ מְצִירִים
 אֱלִים בְּדָמוֹת סוּסִים,
 וְהַפָּרוֹת - בְּדָמוֹת פָּרוֹת;
 וְהֵם הָיוּ מְעַצְבִּים אֶת גּוֹף הָאֱלִים
 בְּדִיוֹק כִּמּוֹ אֶת גּוֹפֶם שְׁלֵהֶם.

1. סוסים: במקור כתוב בשורה הראשונה "פרות ואריות", אבל בהמשך הפרגמנט מופיעים סוסים, לא אריות, אז תירגמתי בהתאם.

הָאֵלִים שֶׁל הָאֱתִיּוֹפִים¹ פְּחוּסִי-אָף וְשַׁחוּרִים;
שֶׁל הַתְּרִיקִים² – כְּחָלִי עֵינַיִם וּבִלּוֹנָדִים.³

1. אתיופים: המילה "אתיופים" בתקופתו של קְסֶנופֶנֶס היתה כינוי גנרי לכהי העור בכלל "אי שם" דרומית למצרים, ולא רק לאלה שגרו בשטח אתיופיה המודרנית.
2. תריקים: תושבי תְּרִיקָה (תְּרִיקָה), השטח בצפון הים האגאי בין יוון לטורקיה המודרנית. נראה שהכוונה כאן היא לכל האנשים הגרים "אי שם" מצפון ליוון.
3. בלונדים: היוונים, כמו שאר הקדמונים, לא היו אלופי העולם בהבחנה מדויקת בין צבעים או לפחות במתן שם ספציפי לכל צבע ובן צבע (גם השפות המודרניות לא מצטיינות בכך, אם כי המצב אצלן בדרך כלל מוצלח יותר מאשר בשפות העתיקות). הצבע כאן, למשל, הוא πυρρός (פִּירוֹס), הנגזר מהמילה πῦρ (פִּיר), אש. והכוונה כנראה לכל טווח הצבעים מצהוב לאדום, ובאופן ספציפי יותר, החל משיער בלונדי, המשך בשיער שְׁטָנִי וכלה בג'ינג'י עז – על כל גוני הגוונים ביניהם. המילון היווני-אנגלי (LSJ) מתרגם את המילה "פירוס" כך: flame-coloured, yellowish-red ("צבע להבה, אדום-צהבהב"), וספציפית, אנשים "עם שיער אדום". למה מתכוונים בדיוק המילונאים הנכבדים כשהם כותבים "שיער אדום" – לג'ינג'ים? כל האירופאים ג'ינג'ים? (מכל מקום, מן הראוי לציין שהמילה הספציפית לשיער בלונדי היא, כנראה, ξανθή, קְסַנְתָּה). בעייתיות דומה מצויה גם במילה המתורגמת כאן "כחולי עיניים". אבל כדי לא להלאות את הקורא, הרעיון בשורה הזאת פשוט: הַתְּרִיקִים בהירי עיניים ובהירי שיער.

עַל דְּבָרִים כָּאֵלֶּה צָרִיךְ לְשׁוֹחַח לַיַּד הָאֵח, בַּחֲרָף,
 כְּשֶׁאַתָּה שׁוֹכֵב לָךְ, שָׁבַע, עַל סִפָּה רַכָּה,
 עַם כּוֹס יַיִן עָנַג וְצִלּוּחִית פְּצוּחִים:
 "מִי אַתָּה, חֲבִיבִי? מֵאִיפֹה? בֶּן כָּמָה?
 בְּאִיזָה גִיל הִיִּיתָ כְּשֶׁהַפְּרָסִים הִגִּיעוּ?"¹

1. כשהפרסים הגיעו: הכוונה ככל הנראה לכיבוש הפרסי של קולופון ואיוניה בכלל ב-545 לפנה"ס בערך. קסנופנס עצמו היה אז בן 25, לפי עדותו בפרגמנט 8. כיבוש, כמו כל כיבוש, הוא אסון טראומטי, וקסנופון מחלק את חייו בין החיים לפני הכיבוש לחיים אחריהם, ומנצל כל הזדמנות, אפילו משתה מענג כמו זה המתואר כאן, לדבר על כך.

אַל אֶחָד, הִכִּי גָדוֹל מִבֵּין אֱלִים וּבְנֵי אָדָם,
כָּלֵל לֹא דוֹמָה לְבְנֵי תְמוּתָהּ בְּגוּפוֹ אוֹ מַחְשַׁבְתּוֹ.

פרגמנטים 23-26, המתורגמים כאן, עוסקים בהתעקשות החריגה של קְסֶנוֹפָנֶס, ביחס לזמנו ולמקומו, לסוג של מונותאיזם. חבל! הרי אם כבר מתעסקים במשוגה ההזויה הזאת, המכונה "אל", אז שתהיה לפחות צבעונית, עסיסית, משעשעת, לא צפויה, ובמילה אחת – פנתאיסטית. מכל מקום, העובדה שהוא היה יכול להביע טענה חריגה כזאת בלי להסתכן בסוגי המיתות המשונים שהיו צפויים לו בוודאות בחברות הדתיות שהשתלטו מאוחר יותר על המערב, מהיהדות והנצרות ועד האסלאם (אילו הביע טענה הפוכה למונותאיזם שלהן) – העובדה הזאת מצביעה על הסובלנות שאיפיינה בדרך כלל את החברה היוונית בעת העתיקה.

בְּכָל בְּלִיּוֹתוֹ הוּא רוֹאֶה,
 בְּכָל בְּלִיּוֹתוֹ חוֹשֵׁב,
 בְּכָל בְּלִיּוֹתוֹ שׁוֹמֵעַ.

על האל.

וּבְלִי מֶאֱמָן, בְּמַחֲשַׁבַת שְׁכָלוֹ, הוּא מְנִיעַ הַכֹּל.

עַל הָאֵל.

הוא נִשְׁאָר תָּמִיד בְּאוֹתוֹ מְקוֹם, בְּלִי תְנוּעָה,
וְלֹא הוֹלֵם אוֹתוֹ לָזוּז פֶּם לְפֶה פֶּם לְשֵׁם.

על האל.

כִּי מַעֲפֹר הַכֹּל וּבְעֶפֶר הַכֹּל נִגְמָר.

זו שְׁקוֹרָאִים לָהּ אִירִיס, גַּם הִיא בְּעֶצֶם עֲנָן -
סָגַל וְאָדָם וְצָהָב.

אִירִיס, באות גדולה (Ἰρις), היא שליחת האלים; ובאות קטנה (ἱρις), כמו כאן - הקשת בענן. קְסֵנוֹפָּנֶס מבטל את אִירִיס באות הגדולה, ונשאר עם המימד הפיזי בלבד.

וְאִף אֶחָד לֹא יָדַע
 אוֹ יָדַע אֶת הָאֱמֶת
 עַל הָאֱלִים וְעַל כָּל דְּבָרֵי.
 וְגַם אִם מִזְדִּמֵּן לוֹ
 לִפְלֹט אֱמֶת לְאִמְתָּהּ,
 הוּא עֲצָמוֹ לֹא יוֹדַע אֶת זֶה -
 הַכֹּל בְּגִדְרֵי סִבְרָה.

אלו האל לא ברא דבש צהב,
 היו אומרים שהתאנים הרבה יותר מתוקות.

הִיפּוֹנֶקְס

אַרְכִּילוֹכּוֹס, שפּעל באמצע המאה השביעית לפנה"ס, היה, ככל הנראה, המשורר היווני הראשון שהפך את היוםיום לנושא מרכזי בשירתו. הִיפּוֹנֶקְס (Ἰππώναξ), שחי בערך מאה שנים אחריו, הלך קדימה, בצעד אלכסוני גדול, ומצא את המוזה שלו בטינופת של הרחובות הצדדיים והאלימים, ומן הסתם גם העניים.

תחזיקו לי רגע ת'מעיל –

אני הולך לפוצץ לבּוּפְלוֹס ת'עין.¹

הִיפּוֹנֶקְס פעל כנראה במחצית השנייה של המאה השישית לפנה"ס, ונולד באֶפְסוֹס, מדינה על חוף אִיוֹנִיָה.² בשלב מסוים הטירנים, מנהיגי המקום, גירשו אותו והוא עבר לחיות בקְלוֹזֶמְנַאי, צפונית לאֶפְסוֹס ולא רחוק ממנה. לפי המסופר, הוא היה נמוך ורזה אבל מוצק מאוד.³ האנקדוטה המרכזית עליו קשורה לשני פּסָלִים, בּוּפְלוֹס וּאֶתְנִיס, שחיו באי כּיוֹס, הסמוך לאִיוֹנִיָה, וניכר שהִיפּוֹנֶקְס היה ממש עצבני על אחד מהם, בּוּפְלוֹס. ראו הקטע למעלה. לפי פְּלִינְיוֹס הזקן,⁴ הסיבה לזעם הזה היתה:

"הִיפּוֹנֶקְס היה ידוע בכיעור שלו. לכן הם [בּוּפְלוֹס וּאֶתְנִיס] הציגו בחוצפה פסל משעשע שלו לקבוצת צופים שצחקו. מרוב

1. הִיפּוֹנֶקְס, פרגמנט 120.

2. אִיוֹנִיָה: ההתיישבות היוונית על חוף מערב אנטוליה (טורקיה המודרנית). מהמילה אִיוֹנִיָה נגזר שמה של יוון בעברית – אִיוֹנִיָה. אפסוס שכנה ארבעים קילומטרים בערך דרומית לאיזמיר המודרנית, וקלזומנאי שכנה עשרים קילומטרים בערך מערבית לאיזמיר.

3. אתניוס, 552d.

4. פליניוס הזקן: ('תולדות הטבע', 36, 4, 12) הוגה דעות וחוקר טבע רומי (23-79 לספירה).

כעס על כך, הִיפּוֹנֶקס שלף נגדם כאלה שירים מושחזים עד שלפי המסופר הוא גרם להם לתלות את עצמם".¹

עיון בפרגמנטים 12-17 מעלה את הסברה שסיבה נוספת לזעם היתה היריבות בין בּוֹפְלוֹס לבין המשורר על אישה בשם אָרְטָה.

כמעט כל מה ששרד משיריו של הִיפּוֹנֶקס הגיע מציטוטים, בעיקר של מדקדקים ולקסיקוגרפים, שהתענגו על השימוש הייחודי שלו בשפה, במילים יחידאיות ובמשקלים,² והדגישו את הצד הזה. לכן לא רק שהפרגמנטים הקצרצרים האלה מציבים המון קשיים טקסטואליים, אלא גם ההקשר הרבה פעמים לא ידוע.

נשארו לנו מעט מאוד קטעים שאורכם עולה על שתי שורות (במקור היווני). פפירוסים אחדים, שהתפרסמו בין 1899 ל-1954, הרחיבו מעט את מאגר הקטעים הארוכים יותר (ראו פרגמנטים 70, 79, 115, 117). בסך הכל נשארו לנו בערך 180 פרגמנטים, שרובם פירוורים בני מילה אחת עד שורה.³

לא תמיד הפרגמנטריות בשירה הלירית היוונית הארכאית מפריעה לי, אבל הפרגמנטריות הקצרצרה במקרה של הִיפּוֹנֶקס ממש מתסכלת. ברור שיש כאן משורר מאוד לא שיגרתי,

1. לתלות את עצמם: סיפור דומה מסופר גם על לִיקְמֶס ובנותיו, שהמשורר ארכילוכוס השתלח בהם בשיריו עד כדי כך שהם תלו את עצמם (ראו בספר 'שד לילה שחור', בפרק על ארכילוכוס, בייחוד עמודים 60-63). סביר להניח שבשני המקרים מדובר רק במעשיות חביבות, אבל הן חושפות את העוצמה של המילה ושל המשורר בחברה היוונית, ואולי גם בכל חברה שאינה חשופה לרעש מילולי לבן אינסופי.

2. משקלים: להִיפּוֹנֶקס מיוחסת המצאת המשקל הכולִיאֶמְבִי (מהמילים "כולוס", צולע + יאמבוס): גירסה לטרימטר יאמבי או לטטרמטר טרוכאי. את היאמב האחרון בשורה מחליף סְפוֹנְדָה או טְרוֹכֶה; או, במילים אחרות, את התנועה הקצרה בהברה הלפני אחרונה בסוף השורה מחליפה תנועה ארוכה, מה שנותן תחושה של לחיצה לא צפויה על ה"ברקס". הזרימה הנעימה של הטרימטר היאמבי נקטעת, וכך מתקבל תואם בין הצליעה במשקל לבין התוכן הנשכני.

3. במאה השלישית לפנה"ס המלומדים באלכסנדריה כינסו את שירתו של הִיפּוֹנֶקס בשניים או שלושה ספרים.

עסיסי, פרוע ורבי-המצאה, שמאיר בשירתו תחום שלם המוזכר במפורש מעט מאוד לפניו.¹ בפעם הראשונה בתולדות הספרות היוונית (ואולי המערבית בכלל) אנחנו מתוודעים לשולי העיר על דמויותיה, השונות כל כך מהגיבורים המיתיים או מבני המעמדות הגבוהים. בפעם הראשונה אנחנו זוכים גם להצצה על שפת השוליים.

עד המאה החמישית לפנה"ס המשוררים היוונים, שהתגוררו בפאתי העולם היווני (באיוניה, למשל), לא נטו למהול בשפתם את שפות שכניהם (לשכנים האלה קראו היוונים ברברים; כלומר, כאלה ששפתם נשמעת בְּרָבֶר). הִיפּוֹנֶקְס הוא בהחלט דוגמה חריגה למשורר ששיריו מתובלים בלא מעט מילים לא יווניות – מלידיה, פריגיה ועוד, ואפילו ממצרים (הִיפּוֹנֶקְס עצמו כתב בדיאלקט היווני הַאִיּוֹנִי). הסיבה לכך נעוצה אולי במה שבולט לאורך כל שיריו: באזורים האפלים וברחובות הצדדיים שבהם המשורר הסתובב – מקומות שאיכלסו מטבעם (בדיוק כמו בימינו) ריכוז גדול של תושבים זרים. מה גם שהִיפּוֹנֶקְס חי בעיר נמל, שהגיעו אליה בוודאי ימאים וסוחרים מפניקיה, מצרים וסיציליה (ואולי אפילו מנמלי עכו ויפו). והתערובת בין השפות השונות של התושבים הזרים לבין שוכני השוליים באה לידי ביטוי מלהיב בשירתו.

הִיפּוֹנֶקְס הוא משורר שממש אפשר לראות אותו מבעד לשיריו. למרות הקטעים הקצרצרים להדאיב שנותרו משירתו, בפעם הראשונה אולי בספרות היוונית ניתן לראות דמות ברורה, קונקרטיית, "טיפוס". אחד שמחטיפים לו בלי סוף – האנשים סביבו, האישה שלו, פטיש החיים – ואחד שמחטיפ בחזרה בכל

1. ההופעה המובהקת הראשונה של האדם הפשוט בספרות היוונית היא של החייל האמיץ תֶרְסִיטֶס בספר השני ב'איליאס' (212-275). הומרוס אמנם מתאר אותו כיצור חצי מפלצתי, אבל תרסיטס הוא היחיד שהעז לומר את מה שהחיילים רק חשבו עליו: מה לנו ולמלחמה הפרטית הזאת של מנלאוס? כאמור, גם ארכילוכוס שר את שירת היומיום, אבל אלה היו צעדים ראשונים, שהבורגנות לקחה בה מקום מרכזי.

הכוח. כמה הייתי שמח לבלות איזה ערב עם המשורר הזה, שעסק בשירתו כמעט אך ורק בענייניו האישיים. אין פוליטיקה מאוסה, אין הזיות על אלים, אין פטפנטות, אין התייפפות. תענוג! אין פלא ששניים מהמשוררים הכי גדולים בתקופה ההלניסטית התרפקו עליו – קְלִימָכוס ראה את עצמו כגלגול של היפונקס,¹ וְהֶרודֶס כתב את הַמִּימָאמָבִּים שלו בשפה ובמשקל של היפונקס.

הואיל ובעולם הקדם-מודרני לא היו קיימות כמעט מסגרות לסעד סוציאלי, הבטחת הכנסה, פנסיה וכיו"ב, נשאלת השאלה איך הִיפּוֹנֶקס, שהתלונן בכמה משיריו על עוניו,² היה יכול להרשות לעצמו להתפנות לכתיבה, מה גם שנייר הכתיבה – הפפירוס היקר – היה מחוץ להישג ידם של העניים. התשובה הראשונה שעולה בדעתי היא שמשורר אמיתי (ולצורך העניין, כל אמן אמיתי) כותב ויוצר למרות התנאים (אם כי אין ספק שתנאים נוחים הם מקפצה משמעותית, ולאורך זמן גם הכרחית, ליצירה). התשובה השנייה היא שהִיפּוֹנֶקס לא היה כל כך עני – כך הוא כתב ופינטז, אבל לא כך הוא חי – וכבר במאה השישית לפנה"ס הוא אימץ לעצמו את הפסון הרומנטי של המשורר עם החור במעיל אה-לה קטולוס ופֶטְרוֹנִיוֹס אחריו.³

1. פרגמנט 191 ברשימת יצירותיו של קלימכוס.

2. ראו למשל שירים 32, 34, 36, 38, 39.

3. לדוגמה, שיר 13 של קטולוס (המופיע במלואו בהערה לפרגמנט 39),

שבו הוא כותב בין השאר:

"אתה מביין? הארנק של קטולוס שלך

מלא... בקורי עכביש".

פטרונים כתב כמובן את ה'סטיריקון' – דוגמה קלאסית להסתופפות של בן אצילים בביבים.

הי תושבי קלזומנאי - בופלוס¹ הרג...

1. בופלוס: על בופלוס ראו בהקדמה להיפונקס. שמו הוא צירוף מילים שמשמעותו "זין של שור".

[עִרְמָה עַד הַ]חֲרִיץ הַסִּינָי.

לפי פרשנים קדומים, החרץ הסינאי הוא כינוי לכוס. הסינאים היו שבט סקיתי (חיו מצפון לים השחור).

הַרְמֶס חוֹנֵק הַכְּלָבִים -
 Candaules בְּלִידִית -
 יָדִיד לַגִּנָּבִים, בּוֹא תֵן כֶּתֶף.

קריאה לאל הרמס, שהיה ידוע בין השאר כאל הגנבים. היפּוֹנֶקס משתמש כאן במילה לידיה, "קַנְדָּאוֹלֶס" (Candaules) - ככל הנראה צירוף מילים שפירושו, כאמור, "חונק הכלבים" (כלומר, חונק את כלבי השמירה כדי להשתיק אותם), ולא שמו של הרמס בלידיה. מכל מקום, קַנְדָּאוֹלֶס הוא גם שמו של מלך לידיה בתחילת המאה השביעית לפנה"ס. ההיסטוריון הרודוטוס מספר לנו ('היסטוריה', א, 7-13) שהוא אהב מאוד את אשתו ומרוב אהבה הוא חשב - איך לא? - שהיא האישה הכי יפה בעולם. הוא פיתה את שומר ראשו הקרוב, גִּיגֶס, לראות את אשתו עירומה, כדי שגם הוא ישתכנע לחשוב כמוהו. המלך הסתיר אותו מאחורי דלת חדר השינה שלו, וגיגס ראה את אשתו העירומה של קנדאולס. כשהתגנב לצאת, היא הבחינה בו. במקום לצרוח, היא שתקה, כי הבינה מה קרה. למחרת בבוקר היא קראה לגיגס והציבה לפניו שתי ברירות: או שימות מיד או שיהרוג את קנדאולס ויזכה בה ובממלכה. הוא בחר להישאר בחיים. לא מעט ציורים ואופרות נוצרו בעקבות הסיפור הזה. אשר לגיגס, הוא זכה להיות מונצח בשיר של אַרְכִּילוֹכּוֹס (פרגמנט 19) כדוגמה לעושר אגדי.

הערה לפרגמנטים 5-10

פרגמנטים 5 עד 10 מצוטטים ביצירה 'כיליאדס' ("אלפים"), פרשנות פואטית מייגעת על נושאים ספרותיים, היסטוריים ותיאולוגיים, שחיבר המשורר והמדקדק הביזנטי מהמאה השתים-עשרה, יואַנְס צָצָס. החשיבות העיקרית שלה בימינו היא הציטוטים הרבים בה מיצירות יווניות קדומות שאבדו, כמו ששת הפרגמנטים המצוטטים כאן. צָצָס מביא אותם כדי להסביר את השימוש שלו במילה "פֶּרְמָקוֹס" (φαρμακός), שעיר לעזאזל, וסביר להניח שהיפּוֹנֶקס מאחל בהם לבּוֹפְלוֹס להיות השעיר לעזאזל.

"הפֶּרְמָקוֹס הָיָה טָקְס טהור קָדוֹם כֵּזֶה:
אִם הָאֵל מֵרֵב כֶּעֶס הַנְּחִית עַל הָעִיר אֶסוֹן
כְּגוֹן רָעַב, מַגֵּפָה אוּ פָּגַע אַחֵר,
הַתּוֹשָׁבִים הוֹבִילוּ, כְּמוֹ לְזֹבַח, אֶת הָאִישׁ הַכִּי מְכַעַר בָּהֶם,
כְּדִי לְטַהֵר וּלְרַפֵּא אֶת הָעִיר מִמַּחֲלָתָה.
הֵם הִצִּיבוּ אֶת הַקָּרְבָּן בַּמָּקוֹם הוֹלֵם לְאֲרוּעַ,
נָתְנוּ לוֹ גְּבִינָה, עוֹגַת שְׁעוֹרָה וְתֹאנִים מִיִּבְשׁוֹת,
חָבְטוּ ז' פְּעָמִים בְּפִין שָׁלוֹ עִם חֲצָבִים,
עֲנִפִי תֹאנַת־בֵּר יִבְשִׁים וּשְׂאָר עֲנִפִי עֲצִי־בֵר,
וּבִסוּף שָׂרְפוּ אוֹתוֹ עַל מוֹקֵד מַעֲצִי־בֵר
וּפָזְרוּ אֶת אֶפְרוֹ לַיִם וְלָרוּחַ,
כְּדִי לְטַהֵר אֶת הָעִיר, כְּמוֹ שְׂאֲמַרְתִּי, מִמַּחֲלָתָה...
אֲבָל הִיפּוֹנֶקס מְתָאֵר הַכִּי טוֹב אֶת כָּל הַמְּנָהֵג הַזֶּה:"

5

לְטַהֵר אֶת הָעִיר
וּלְהַחֲבִיט עִם עֲנָפֵי תְּאֵנָה.

6

חֹבְטִים בּוֹ בַּחֲרָף¹ וּמִצְלִיפִים
עִם עֲנָפֵי תְּאֵנָה וַחֲצָבִים
כָּמוֹ בְּשָׁעִיר לְעִזָּאִיל.

7

וַצְרִיךְ לַעֲשׂוֹת מִמֶּנּוּ שָׁעִיר לְעִזָּאִיל.

1. בחורף: או מוטב "באחו", לפי תיקון טקסט מתקבל על הדעת.

וּלְהַגִּישׁ לוֹ תֹאנִים מִיבָשׁוֹת,
 עֹגֶת שְׁעוֹרָה וּגְבִינָה,
 כִּמוֹ שְׂאוֹכְלִים הַשְּׁעִירִים לְעֶזְאֵל.

הָרְבִּה זְמַן הֵם חָכּוּ לָהֶם,
 פְּעוּרֵי פֶה מְרַב צַפְיָה
 וַחֲמוּשִׁים בְּעֶנְפֵי תֵּאנָה
 כִּמוֹ מוֹל שְׁעִיר לְעֶזְאֵל.

עַד שִׁיתִּיבֶשׁ מֶרְעֵב, יִגְרַר כִּמוֹ שְׁעִיר לְעֶזְאֵל
 וַיִּחַטֵּף שְׁבַע סְטִירוֹת בַּיָּד.

• • •

בְּמַלִּים הָאֵלֶּה בּוֹפְלוֹס הַ־motherfucker,
 בְּיַחַד עִם אֲרֵטָה,¹
 עֶבֶד עַל אֲנָשִׁי אֲרִיתָאִי
 וְהִתְכוּנֵן לְקַפֵּל תְּשֻׁמוֹק הָעֶנֶק שְׁלוֹ.

1. ארטה: אישה שנהנתה כנראה פעם מבופלוס ופעם מהמשורר. מי יודע, אולי בגלל היריבות עליה בופלוס פיסל את קסנופנס כגמד מכוער, וקסנופנס בטש אותו במילותיו. ארטה היא הדמות הנשית, בשם או ברמז, בכל הפרגמנטים מכאן עד 17, וסביר להניח שגם עד פרגמנט 25. דרך אגב, לגבי המילה motherfucker, כך בדיוק כתוב במקור היווני (μητροκοίτης).

שָׁתוּ מִקְעָרָה, כִּי לֹא הָיָה לָהּ גְבִיעַ:
הַמְשִׁירַת מַעַד וְשָׁבַר אוֹתוֹ.

הם שְׁתּוּ מִהִקְעָרָה:
 פַּעַם הוּא הָרִים לְחַיִּים
 וּפַעַם אָרְטָה.

לְמָה גִּרְתָּ עִם בּוֹפְלוֹס הָעֶלּוּב?

בְּסִימָן אֲנָפָה¹ הִלַּכְתִּי בְּעָרָב
לְהִרְגֹעַ אֶצֶל אֶרְטָה.

1. בְּסִימָן אֲנָפָה: כלומר, בסימן טוב, בהרגשה טובה. מילולית "עם אנפה מימין". האנפה קושרה לפעמים לאפרודיטה, אלת האהבה.

וּכְשֶׁאֲרֵטָה רָכַנָה לִי מֵעַל הַיָּר הַזֶּקוּף.

מי גוזרת-חבלי-הטבור¹ שנקתה ונגבה אותך
בזמן שהפרצת לך, יא מטופת אחת?

1. גוזרת-חבלי-הטבור: מיילדת.

הוא¹ דֹרֶשׁ שְׁמוֹנָה אֹבּוּלִים²
כְּדִי לְנַקֵּר לוֹ תַּזְיָן.

1. הוא: או אולי היא.

2. שמונה אובולים: שישה אובולים שווים דרכמה. דרכמה היתה השכר היומי הממוצע לעובד מיומן בזמנו של היפּוֹנֶקס. תעריף לא זול בשביל מציצה.

הַלְמָה בּוֹ בָּאָף וְסָחָטָה לוֹ תִּנְזָלָת.

פרשנים קדמונים מסבירים לנו שהמילה "אף" מחליפה לפעמים את המילה זין, ומכאן ברור גם מהי הנזלת בהמשך השורה.

”הָלֹאִי שְׁאֲרֵטְמִים תִּשְׁמִיד אוֹתְךָ!
 ”וְאוֹתְךָ - אֶפֹּלֶוֹן!”

דוֹשִׁיחַ בֵּין אוֹהֲבִים.

כִּי אֶחָד מֵהֶם חָגַג בְּשִׁלוֹהַּ וּבִשְׁפַע
 בְּמִשְׁךְ הָרֶבֶה יָמִים עַל טוֹנָה¹ וּמַעֲדָנִים,
 כִּמוֹ סָרִיס מִלְּמַפְסָקוֹס,²
 עַד שְׁאֶכֶל אֶת כָּל הַיִּרְשָׁה.
 עֲכָשׁוּ הוּא נֶאֱלָץ לְנַפֵּץ סְלָעִים,
 לְכַרְסֵם תְּאֲנִים וְלַחֵם שְׁעוּרִים –
 מְזוֹן לַעֲבָדִים.

1. טונה: טונה נחשבה מעדן, והיא אכן מעדן – כל עוד לא אוכלים אותה מקופסת שימורים.

2. למפסקוס: עיר בצפון-מערב טורקיה המודרנית, סמוך למיצר הדרדנלים. לא ברור למה מוזכר "סריס מלמפסקוס", אבל המשמעות ברורה.

לֹא זֹלִל אֶרְנָבוֹת וְחָגְלוֹת,
 לֹא חֲבִיתִיּוֹת מְתַבָּלוֹת בְּסוּמָסוֹם,
 וְלֹא עֹגוֹת טְבוּלוֹת בְּדָבֶשׁ.

קטעים 26 ו-26a מצוטטים אצל אֶתְנִיּוֹס בשני מקומות שונים בספרו 'סעודת המלומדים'. רבים רואים בשני הקטעים האלה חלקים מאותו שיר, עם או בלי לְקוּנָה ביניהם.

מִימָנָס, חֹר תַּחַת אֲדִיר -
 אֶל תְּצִיר שׁוֹב עַל דְּפֶן טְרִיאָרָה¹
 נָחַשׁ נָע מִחֶרְטוֹם עַד הֶהָגָה.
 חֲתִיכַת עֶבֶד בֶּן עֶבֶד, סְבוּן,
 זֶה אוֹת מְבַשֵּׁר רַע לְהַגָּאִי
 אִם הִנָּחֵשׁ יִשְׁךָ 'תּוֹ בְּשׁוֹק.

מן הסתם, הצייר מימנס טעה וצייר - הפוך מן המקובל - נחש
 שזנבו בחרטום וראשו בירכתיים.

1. טריארה: אוניית מלחמה.

29a

בַּעֲבֻעָה כְּמוֹ סִיר מְרֻק.

לֹא נִרְאָה לִי צוֹדֵק שְׁקִרִיטָאס מְכִיּוֹס
 נִתְפָּס עַל גְּאוּף שָׁם, בְּאַגַּף הַנָּשִׁים.

הֶרֶם־ס, הֶרֶם־הַיָּקָר, בְּנָה שֶׁל מָיָה,
 אֲנִי מִתְפַּלֵּל אֵלֶיךָ, יְלִיד הַר קִילָנָה,¹
 כִּי אֲנִי קָפוּא רִצָּח
 וְהַשָּׁנִים נוֹ... נוֹקְשׁוֹת לִי -
 תֵּן לְהִיפּוֹנֶקֶס מְעִיל וּכְתָנֶתֶת
 וְסִנְדְּלוֹנִים וּמִגְפּוֹנִים
 וְאֶת שְׁשִׁים מְטָבְעוֹת הַזָּהָב
 שָׁם, מִהֲצַד הַשָּׁנִי שֶׁל הַקִּיר.

1. הַר קִילָנָה: הַר בַּמְחֹז אַרְקָדִיָּה בִּיּוּן (בְּמֶרְכֵּז חֲצִי הָאֵי הַפּלוֹפּוֹנְסִי), שְׁבוּ
 לְפִי הַמְסוּרֶת נוֹלַד הַרְמֶס, אֵל הַגְּנָבִים.

לֹא נִתַּתְּ לִי עֲדִין
 שׁוּם מְעִיל עָבָה
 נֶגְדַּת הַקָּרָה בַּחֲרֹף,
 וְלֹא כִסִּיתָ
 תְּרֵגְלִים שְׁלִי
 בְּמַגָּפִים עָבִים,
 שֶׁשְׁלִפּוֹחִיּוֹת הַקֹּר
 יִפְסִיקוּ לְתַפְוֹצֵץ לִי.

הפנייה היא ככל הנראה אל האל הרמס, וייתכן שקטעים 32 ו-34
 שייכים לאותו שיר.

פֿלוטוס, אַל הָעֶשֶׂר (הוא עוֹר לְגַמְרִי),
 לֹא בָא אֵלַי הַבֵּיתָה אֶף פֶּם וְאָמַר:
 "הִיפּוֹנֶקס, הִנֵּה מִלִּיּוֹן בְּשָׁבִילְךָ
 וְהִנֵּה עוֹד הָמוֹן דְּבָרִים אֲחֵרִים".
 לֹא, הוּא לֹא נוֹצֵץ.

יָאוֹס, אָבָא יָאוֹס,
 רְאִים¹ הָאֵלִים הָאוֹלִימְפִיִּים -
 לָמָּה לֹא נָתַתָּ לִי זֶהָ
 וְיִמְבָּה בּוֹמְבָה כֶּסֶף?

1. ראיס: במקור מופיעה כאן מילה בשפה הלידית.

אָפּח סופית אַת נשְׁמתי הָאִמְלָלָה
 אִם לֹא תִשְׁלַח אֵלַי צִיִּיק־צִיִּיק
 שֶׁק שְׁעוּרִים כְּדֵי לְהַכִּין
 מִשְׁקָה חֲרִיף כְּהֶגֶן -
 תְּרוּפָה לְמַצּוּקָה.

קרוב ל-500 שנים אחר כך, קטולוס הרומי (84-54 לפנה"ס
 בערך) לוקח את הלפיד מהיפּוֹנֶקס ומיילל בלטינית (שיר 13
 ברשימת יצירותיו):

תֹּאכֵל אֶצְלִי נִפְלָא, פְּבֹלוּס שְׁלִי,
 תוֹךְ יָמִים אֲחָדִים - אִם יִתְחַשֵּׁק לְאֵלִים -
 בְּתַנְאִי שְׁתַּבִּיא אֶתְךָ סַעְדָּה טְעִימָה
 וְגַם אִיזוֹ כּוֹסִית וַיִּין וּמֶלֶח
 וּצְחוּקִים, בְּלִי סוּף צְחוּקִים.

אִם תַּבִּיא, אֲנִי אוֹמֵר, אֶת הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה,
 תֹּאכֵל נִפְלָא, מִקְסִים שְׁלִי!
 אֶתָּה מִכִּין? הָאֲרֶנֶק שֶׁל קְטוּלוּס שְׁלִיךְ
 מֵלֹא... בְּקוּרֵי עֶכְבִּישׁ.

בְּתַמּוּרָה - תִּקְבֵּל אֶהֱבָה טְהוּרָה,
 לֹא, מַשְׁהוּ מְתוּק וְאֶלְגַּנְטִי יוֹתֵר:
 אֲבִיא לְךָ בֶּשֶׂם
 שְׁנֹנוּס וְקוּפִיד נִתְּנוּ לְנַעֲרָה שְׁלִי,
 בֶּשֶׂם שְׁאֵם תְּרִיחַ אוֹתוֹ
 תִּבְקֶשׁ מִהָאֵלִים, פְּבֹלוּס שְׁלִי,
 לְהַפִּךְ כָּלֶךְ לְאֵף.

ו-1,400 שנים אחרי קטולוס, ג'פרי צ'וסר האנגלי
(Chaucer, 1400-1343) פועה באנגלית אמצעית:¹

To yow, my purs, and to noon other wyght
Complayne I, for ye be my lady dere.
I am so sory now that ye been lyght,
For certes but yf ye make me hevychere,
Me were as leef be leyd upon my bere;
For which unto your mercy thus I crye:
Beth hevychageyn, or elles mot I dye!

ובתרגום מילולי לאנגלית מודרנית:

To you, my purse, and to no other creature
I lament, for you are my lady dear.
I am so sorry now that you are light!
Surely, unless you make me heavier cheer,
I may as well be laid upon my bier.
Therefore unto your mercy thus I cry:
Be heavy again, or else I must die.

1. בית ראשון מתוך השיר 'Complaint to His Purse'.

מְלִיס,¹ הַצִּילִי!

אֲנִי מִתְחַנֵּן אֵלֶיךָ לֹא לְחֶטֶף מִכּוֹת
רַק בְּגִלְל שְׁהָאֲדוֹן שְׁלִי - מֶה לַעֲשׂוֹת - מְפַגֵּר.

1. מְלִיס: אולי אלה לידית המזוהה עם האלה אתנה.

וְעִכְשָׁו הוּא מְאַיֵּם לַעֲשׂוֹת מִמֶּנִּי אָפֶס.

[...] עֲלֶה עַל הַנְּתִיב לְסִמְיָנָה,
 דֶּרֶךְ לִידֵיָהּ, לְצַד הַקֶּבֶר שֶׁל אֶטְלוֹס,¹
 וְהַמַּצְבָּה שֶׁל גִּיגֶס, וְהָאֲנִדְרֵטָה הַגְּדוֹלָה,
 וְיַד הַזְכָּרוֹן לְזוּבִי, הָרְאִים שֶׁל טִיזִי,²
 וְשֵׁם סוֹבֵב תַּבְּטָן לְעֶבֶר הַשְּׁקִיעָה.

הדובר נותן הוראות כיוון למישהו שנוסע באזור טורקיה המודרנית, מפנים הארץ לסמירנה (בסביבות איזמיר) על החוף, עד שבשורה הרביעית נשבר לו מההדרכה.

-
1. אטלוס: אחיו של המלך אֶלִיאָטָס, אביו של קְרוֹיֶסוֹס – מלך לידיה שהיה מפורסם בעושרו. גיגס, בשורה הבאה, היה מלך לִידֵיָה בין השנים 645-680 לפנה"ס בערך.
 2. זוּבִי... טִיזִי: במקור מצוינים שני אישים ו/או מקומות לא ידועים, ולא מן הנמנע שהתרגום כאן לא רחוק מכוונת המקור.

אם אַתָּ רוֹצֶה, אַנְתֵּן לָךְ יְתוֹ בְּזוּל.

היא גָּרָה בְּסִמְיָנָהּ, אַחֲרֵי הָעִיר,
בֵּין צֹרַעַת עֲלִית לְצֹרַעַת תַּחְתִּית.

מָה 'אֶתָּה מְכַסֶּה אוֹתוֹ¹ – אֶתָּה מוֹכֵר חוֹפְמִי?

”חופְמִי היא ציפור שמלשלשת תוך כדי שהיא אוכלת. אומרים שאם חולי צהבת מסתכלים עליה, הם מבריאים יותר מהר. לכן אלה שמוכרים אותה מכסים אותה, כדי שהחולים לא יברואו בחינם [וכאן בא הציטוט למעלה] כמו שהִיפּוֹנֶקס אומר” (פרשנות עתיקה על ‘גורגיאס’ 494b מאת אפלטון).

1. אותו: את הזין, אלא מה?

יְנִישׁוּף צִוְחָן - בְּלָדָר וּשְׁלִיחַ הַמַּתִּים.

וּמִשְׁחַת וְרָדִים מְתוּקָה וּמַחֲבֵת חֶטֶה.

הוא לא מִפְסִיק לְחַמֵּם מוֹל הָאֵשׁ
תְּבַעְבוּעוֹת-קֹר שָׁלוֹ.

עָרֵם עַל מִזְרֵן קֶשׁ.

וּמִיסוֹן,¹ שְׁאֶפֹּלוֹן הַכְרִיז עָלָיו
שֶׁהוּא הַנְּבוֹן מְכַל אָדָם.

1. מיסון: אפלטון מונה אותו ב'פרוטגורס' שלו (343a) בין שבעת חכמי יוון (במקום פֵּייסִיסְטֶרְטוֹס). איש בהחלט נבון לפי מה שמספר עליו דִּיוֹגֶנֶס לְאָרְטִיֹּס בספרו 'חיי הפילוסופים' (108, I): "ראו אותו בספרטה, במקום מבודד, צוחק בינו לבין עצמו. כשמישהו הופיע פתאום מולו ושאל למה הוא צוחק אם אין אף אחד בסביבה, ענה: 'בדיוק בגלל זה'". הוא גם מזהיר אותנו ממה שהו שכולנו נוטים לחטוא בו: "אין לבדוק את העובדות לפי הטענות, אלא את הטענות לפי העובדות".

וְהוּא לֹא נוֹשֵׁף אַחֵר כָּךְ כְּמוֹ כָּלֵב בּוֹגְדָנִי.

יומים בחיי אשה גורמים לענג עלאי:
כשהיא נשאת, וכשנשאת אל הקבר.

[...] הָאִישׁ הַזֶּה, שְׁנוֹא הָאֱלִים,
כְּשֶׁאָמַר שְׁלוֹ הִיְתָה יְשָׁנָה
הִיְתָה פּוֹלֵשׁ לָהּ לְקִפּוֹד הַיָּם¹ [...]

מתוך קטע 1 מפפירוס מתחילת המאה השנייה לספירה, שהתפרסם לראשונה ב־1941. אז איך אנחנו יודעים שהיפּוֹנֶקס כתב את מה שמופיע על הפפירוס? כי יוֹאֶנְס צֶצֶס, המוזכר בהערה לפרגמנטים 5-10, מצטט במלואן את השורות האלה ומייחס אותן להיפּוֹנֶקס (שלוש השורות כאן מופיעות במקור בשתי שורות, ובפפירוס מופיעות רק שתי המילים הראשונות בכל שורה). הפפירוס כולו מכיל כמה שורות מקוטעות ובעיקר הרבה פירורים. כולם ממוספרים במהדורה המדעית מ־70 ועד 101. לקטע נוסף מהפפירוס ראו פרגמנט 79.

1. קיפוד הים: דימוי מרשים לכוס.

[...] וְעַם שְׁלֹשָׁה עֲדִים

הֶלֶךְ מִיַּד לַחֹר

שָׁבוּ הַגְזֵלָן מוֹכֵר יֵינ,¹

וּמִצָּא שָׁם אִישׁ מְטֹאטָא תְּרִצָּפָה

עַם צָרוּר קוֹצִים, כִּי לֹא הָיָה מְטֹאטָא.

ארבע שורות אחרונות מתוך קטע 11 בפפירוס המוזכר בהערה לפרגמנט 70. למען האמת, גם השורות האלה הגיעו אלינו מיוֹאֶנְס צָצֶס, ורק מהשורה הראשונה מופיע שריד כלשהו בפפירוס.

1. יֵינ: במקור מופיעה מילה מצרית לֵיִן.

[...] יִסְחֹף עַל הַגֶּל.

וּבְסִלְמִידְסוּס¹

הַלֹּאִי שֶׁהִתְרִיקִים, עִם הַשָּׁעַר הָעוֹמֵד,
יִקְבְּלוּ אוֹתוֹ בַּחוּף בַּחוּף מְרָשָׁע -

עִירִם וּמֵאֲבָן מֶרֶב קָר

(הַלֹּאִי שֶׁיִּסְבֵּל שָׁם בְּלִי סוּף

וַיֵּאָכֵל לוֹ לֶחֶם עֲבָדוֹת).

וּכְשִׁיגִיחַ מִקְצָף הַיָּם,

הַלֹּאִי שֶׁיִּקְיֵא טוֹנוֹת אֲצוֹת,

וַיִּרְבֵּץ תָּשׁוּשׁ כָּמוֹ כָּלֵב

עִם שְׁנִים נוֹקְשׁוֹת

וּפְרָצוֹף קָבוֹר בַּחוּל.

זֶה מֵה שֶׁהֵיִיתִי מֵיַחַל

לְמִי שֶׁעָשָׂה לִי עוֹל

וְהִפָּר בְּגִסוֹת תִּשְׁבּוּעוֹת שְׁלוֹ -

הָאִישׁ שֶׁהָיָה פָּעַם חָבֵר שְׁלִי.

פרגמנטים 115 ו-117 מופיעים בפפירוס שטרסבורג שפורסם ב-1899. המלומדים חלוקים ביניהם האם אלה שירים של אַרְכִּילוֹכּוֹס (פעל באמצע המאה השביעית לפנה"ס) או הִיפּוֹנֶקְס. אחת הדעות הרווחות היא שארכילוכוס כתב את פרגמנט 115 והִיפּוֹנֶקְס את 117 (בין השאר, כי שמו מופיע בפרגמנט).²

1. סלמידסוס: עיר בדרום מזרח הים השחור. התריקים הם תושבי תְּרִיקָה בצפון הים האגאי, בין טורקיה ליוון המודרניות.

2. בשני הפרגמנטים יש כמה קטעים מוקשים ושתיים-שלוש לקונות שפתרתי בשקט לפי הצעות המלומדים. שני הקטעים האלה (כולל פרגמנט 118 הקטוע מדי, שאינו מתורגם כאן) מתייחדים במשקל

[...] מְעִיל [...]]

גִּבֵּן [...]]

אַתָּה אוֹהֵב לְשַׁבֵּת לַיִד.

הַיִּפּוֹנֶקֶס כָּאֵן יוֹדֵעַ אֶת זֶה

יֹתֵר טוֹב מִכֹּלָם, וְגַם אֲרִיפְנִטוֹס יוֹדֵעַ.

אָה, אֵיךְ אֲנִי מִקְנָא

בְּמִי שֶׁלֹּא הָיָה לוֹ עֵסֶק אֶתְךָ -

חֲתִיכַת גִּנָּב מִדִּיךָ רֵיחַ עֲזִים!

עֲכָשׂוּ תָרִיב עִם הַקָּדָר אִיסְכִּילִידֶס:

הוא גָּזַל מִמֶּךָ אֶת [...]

וְכָל הָרִמָּאוֹת שֶׁלְךָ נִחְשָׁפָה.

שונה משאר קטעי השירה של היפּוֹנֶקֶס - המשקל האפּוֹדִי (ἐπὶ δόξ), אפּאֹיִדוֹס: שורה ארוכה (הקסמטר או טרימטר יאמבי) שאחריה מופיעה שורה קצרה (דימטר יאמבי או דקטילים), וכך הלאה. המשקל הזה הומצא ככל הנראה על ידי ארכילוכוס.

לו הִיתָה לִי נָרָה¹ עֲדִינָה וַיָּפָה.

1. נרה: נַעֲרָה, כמובן.

תחזיקו לי רגע ת'מעיל -
אני הולך לפוצץ לבופלוס ת'עין.

יש לי יָדַיִם יְמִנִיּוֹת -
אֲנִי לֹא מַפְסֵפֵס בְּבוֹקְסִים.

עוד פֿם נִי צָרִיךְ לְגֵרֶר לְמִשְׁפֶּט
אֶת מְטֹרְטִימוֹס הַנּוֹכֵל.

ספרי לי מוזה על מערבֵל המזון,
על הבולען הגרגרן פרעוש־בן־כנה,¹
הסועד בלי מדה ובלי סדר:
ספרי איך יאבד הוא על חוף האינסוף
בחרבן מר ונמהר
אחר שהעם יצביע נגדו.

פרודיה בהקסמטרים - המשקל האפי ההרואי שבו נכתבו, בין
השאר, ה'איליאס' וה'אודיסיאה' - בסגנון מוגבה, כולל מילים
אופייניות לאפוסים האלה וצירופי־מילים מומצאים.

1. מערבֵל מזון: מילולית "סכין־בקיבה", צירוף מילים מומצא. בולען
גרגרן: מילולית "ים־כריבדיס", צירוף מילים מומצא. כריבדיס היא
המערבולת המפורסמת במיצר מסינה. פרעוש־בן־כנה: מילולית
"אורימדון־טיאָדֶס".

מְרַעֵיד הַזֵּין.

כל אחד משלושת הפרגמנטים הבאים מכיל שתי מילים המופיעות במקור כצירוף מילים יחידאי.

135a

מִפְשִׁילַת בְּגָדִים.

כִּינוּי לזוֹנָה.

135b

קָרִיץ מְשַׁחֵת.